

¿Sólo queda VOX?

A spanyol radikális jobboldal megerősödése

¿Sólo queda VOX?

Strengthening of the Spanish radical right

Jelige: XLR427

Pályamunka lezárásának dátuma: 2022. április 18.

Tartalomjegyzék

I.	Bevezetés.....	1
II.	Egy különleges pártcsalád	2
II.1.	A pártcsalád elnevezése.....	3
II.2.	A radikális jobboldali pártok jellemzői	5
II.3.	A radikális jobboldal megerősödése – keresleti és kínálati megközelítés	6
III.	A spanyol radikális jobboldal eddigi tendenciái.....	11
IV.	Keresleti oldal	14
IV.1.	Társadalmi, demográfiai jellemzők	14
IV.2.	Az attitűdök terén megmutatkozó jellegzetességek.....	20
IV.3.	A VOX szavazóinak legfontosabb jellemzői.....	24
V.	Kínálati oldal.....	26
V.1.	A VOX értékei, céljai és törekvései - Agenda España	26
V.2.	A VOX belső felépítése, szervezete és tagsága	30
V.3.	A média hatása	31
V.4.	A spanyol pártrendszer trendjei.....	32
VI.	Összegzés	36
	Forrásjegyzék	38
	Irodalomjegyzék.....	38
	Adatbázisok.....	40
	Internetes források.....	40
	Mellékletek	42

Táblázatjegyzék

1. táblázat	A spanyol pártok támogatottsága nemek szerinti megoszlásban.....	14
2. táblázat	A spanyol pártok támogatottsága életkor szerinti megoszlásban	15
3. táblázat	A spanyol pártok támogatottsága a települések mérete szerint	16
4. táblázat	A spanyol pártok támogatottsága legmagasabb iskolai végzettség szerint.....	17
5. táblázat	A spanyol pártok támogatottsága osztályhovatartozás alapján.....	18
6. táblázat	A spanyol pártok támogatottsága kereseti kategóriák szerint.....	19
7. táblázat	A spanyol választópolgárok attitűdjei.....	22
8. táblázat	A VOX szavazóinak korábbi pártpreferenciája	25
9. táblázat	A spanyol radikális és szélsőjobboldali pártok összesített eredményei.....	42
10. táblázat	A VOX eddigi választási eredményei.....	43

I. Bevezetés

Napjainkban a radikális jobboldali pártok Európa-szerte fénykorukat élik. Az említett pártcsalád tagjai intézményesült részeivé váltak országaik pártrendszerének, akik nemcsak a legfontosabb politikai témákra vagy a napirendre vannak jelentős hatással, hanem több esetben kormányzati pozícióba is kerültek. Csupán néhány olyan ország van, ahol eddig nem jött létre releváns radikális jobboldali párt. A kevés kivételek egyikének vetett végérvényesen véget 2018. december 2-a. Spanyolországban a VOX, egy néhány évvel korábban alakult, eddig az időpontig szinte teljesen ismeretlen párt, mindenki legnagyobb meglepetésére 12 mandátumot szerzett az andalúz regionális választásokon. Az általuk így elért, hatalmasnak mondható sikert rögtön a következő évben jelentősen felülmúltak, amikor is bekerültek a törvényhozásba. Ezt követően a megismételt választások alkalmával mandátumaikat megduplázták, hiszen néhány hónap alatt képesek voltak 1 millió fővel növelni szavazóbázisukat. Napjainkban a VOX már az ország harmadik legerősebb pártja, sőt a spanyol pártrendszer hagyományosan két legnagyobb pártjától csupán néhány százalékponttal maradnak el a közvéleménykutatások alapján. De mindezt mégis hogyan érte el ilyen rövid idő alatt a VOX? Mit képviselnek, mik a céljaik és legfőbb témáik? Kik a szavazóik, mi jellemzi őket, és korábban mely pártokra szavaztak?

Dolgozatomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy milyen tényezőkkel magyarázható a VOX megerősödése. A szakirodalmi áttekintő, valamint a spanyol radikális jobboldal eddigi tendenciáinak összefoglalása után rátérek a keresleti és kínálati oldal elemeinek vizsgálatára. Keresleti oldalról körbejárom a VOX szavazóit, feltárva azon szociokulturális és az attitűdök terén fellelhető jellegzetességeiket, melyek megkülönböztetik őket a többi párt választójától. Ennek elemzésére a Centro de Investigaciones Sociológicas és a European Social Survey adatsorai jelentik fő forrásaimat. Ezt követően rátérek a kínálati oldalra, kiemelve a párt legfontosabb céljait és törekvéseit, a párt működését, valamint felépítését a VOX által készített anyagok elemzésének segítségével. Végül megvizsgálom a média jelentőségét a folyamatokra gyakorolt hatások szempontjából, valamint a spanyol pártrendszerre jellemző eddigi sajátosságokat, és a bevett pártok pozícióját.

II. Egy különleges pártcsalád

A II. világháborút követő évtizedekben a nyugat-európai demokráciák pártrendszeri nagymértékben stabilizálódtak, köszönhetően annak, hogy bizonyos kérdések terén konszenzus alakult ki, mind a politikai szereplők, mind a választópolgárok részéről. Ez a folyamat olyan hosszú ideig tartott, hogy az 1960-as évek végén Lipset és Rokkan megfogalmazták híres befagyási hipotézisüket. A szerzőpáros szerint a törésvonalak alakítják a pártrendszereket, amelyek azonban az 1920-as évek óta stabilak és változatlanok, ennek eredményeként a pártrendszerek esetében sem tapasztalható átalakulás (Lipset–Rokkan, 1967: 50). Azonban a tézis nem bizonyult tartósnak, hiszen hamarosan új szereplők jelentek meg a láthatáron, akik rövid idő alatt komoly sikereket értek el.

A jobboldalról érkező kihívók kimagasló eredményeket értek el az 1980-as évektől kezdve számos európai országban, sikereik első tetőzése pedig az ezredforduló környékére tehető. Bár való igaz, hogy korábban is voltak kisebb-nagyobb hullámai a jobboldali radikalizmusnak – például az MSI Olaszországban, a poujadista mozgalom Franciaországban, a Haladás Párt Dániában és Norvégiában (Mudde, 2019: 17-19) – ugyanakkor ezek az előretörések szórványosak és időlegesek voltak, valamint csupán néhány országra korlátozódtak (Betz, 1994: 23).

Az újonnan érkezett jövevények rövidesen a politikatudomány figyelmét is felkeltették. Számos szerző kezdett el foglalkozni az említett pártokkal, és igyekezte megválaszolni a sokakat érdeklő kérdéseket. Kik ezek a pártok; mit képviselnek; mi jellemzi őket; hogyan nevezhetők; mennyiben tekinthetők a fasizmus örököseinek; kik és miért támogatják őket; veszélyt jelentenek-e, és ha igen mekkorát az eddigi berendezkedésre? Bizonyos kérdések kapcsán rövid időn belül konszenzus alakult ki a kutatók között, ugyanakkor számtalan területen eltérő válaszok születtek, amelyek gyakran még napjainkban is viták tárgyát képezik.

Elsőként fontos tisztázni, hogy egyáltalán beszélhetünk-e egy egységes pártcsaládról. Bizonyos pártcsaládok esetében ennek a kérdésnek a megválaszolása nem túl komplikált, azonban az említett pártok történeti gyökerei, illetve a kialakulásuk kapcsán megmutatkozó különbségek, valamint az átfogó, minden potenciális tagra kiterjedő nemzetközi pártszövetség hiánya relevánssá teszi a felvetést. A szakirodalom legjelentősebb szerzői között ebben a kérdéskörben viszonylagos konszenzus uralkodik, hiszen pártcsaládként hivatkoznak rájuk, köszönhetően annak, hogy a minimális eltérések ellenére megközelítőleg hasonló profillal rendelkeznek (Dúró–Hajdú, 2020: 14).

II.1. A pártcsalád elnevezése

A pártcsalád megnevezése kapcsán viszont komoly viták alakultak ki. Jelenlegi tudásom szerint nincs még egy olyan fogalom a politikatudomány szakirodalmában, melyet kis túlzással élve lényegében minden szerző másként igyekszik definiálni. Az elnevezések igen széles skálán helyezkednek el az egészen konkrét meghatározásoktól kezdve – újfasiszta, szélsőjobboldali, populista radikális jobboldal – a jóval általánosabb – rendszerellenes, bevándorlásellenes, rasszista, protesztpárt – definíciókig. A kevésbé egzakt megnevezések hamar elvethetők, ugyanis az esetek döntő többségében olyan fogalmakkal találkozhatunk, melyek más pártcsaládhoz tartozó pártok esetében is érvényesek lehetnek.

A szerzők többségétől eltérő módon Betz kevésbé foglalkozik a pártcsalád megnevezésének dilemmájával, noha maga radikális jobboldali populizmusról ír, illetve több helyen leválasztja őket a különböző neofasiszta, neonáci és egyéb szélsőjobboldali pártokról, kiemelve, hogy az említett pártok igyekeznek távolságot tartani tőlük (Betz, 1994: 3, 108). Kitschelt és McGann szintén distinkciót tesz a fasizmus különböző változatai és az általuk új radikális jobboldalinak nevezett pártok között. Állításuk szerint a fasizmus antiliberális, antikonzervatív, antiszocialista, azaz lényegében egy harmadikutas ideológia képviselője, továbbá a kapitalizmus-ellenesség és a korporatizmus központi eleme gondolatiságuknak. Ezzel szemben az új radikális jobboldali pártok által képviselt nézetek teljesen különböznek az elhangzottaktól, valamint az esetleges hasonlóságok esetén is máshol találhatók meg a hangsúlyok (Kitschelt–McGann, 1995: 29-31). Ignazi elveti a radikális jobboldali jelzőt, hiszen szerinte a radikális jobboldal gyökerei a modernitás-ellenes, ellenforradalmi gondolkodásban lelhetők fel, ezenfelül az Egyesült Államok kontextusában a fogalom használata a mccarthyizmusra és a John Birch Társaságra korlátozódott (Ignazi, 2003: 28). Éppen ezért ő a szélsőjobboldali kifejezést preferálja, ugyanis az szerinte egyértelműen mutatja a politikai spektrumon elfoglalt helyet és a rendszerellenességet (Ignazi, 2003: 30). Ennek eredményeként a pártrendszer új szereplőit közös pártcsaládba helyezi a fasisztákkal, noha a különbségtétel nála is megjelenik a fasiszta ideológiához kötődő hagyományos szélsőjobboldali és a fasiszta eredetet tagadó posztindusztriális szélsőjobboldali pártok között (Ignazi, 2003: 31-32). Norris átfogó munkájában számos jelzőt elvet. Az új jobboldallal és a neokonzervativizmussal a legfőbb problémája az, hogy túl szorosan kötődik az állam határait visszaszorítani kívánó, határozottan piacpárti politikához, melyet leginkább Reagan és Thatcher neve fémjelez (Norris, 2005: 45). A fasizmus változatai kapcsán megjegyzi, hogy az új pártok tagadják a történelmi kontinuitást a fasizmussal, eltérő társadalmi rétegek támogatják őket, valamint kiemeli, hogy a

fasizmus antikapitalista és korporatista, ami viszont egyáltalán nem jellemző az új kihívókra (Norris, 2005: 45). A szélsőjobboldali kifejezést szintén elutasítja, mivel az ilyen típusú pártokra a demokratikus játékszabályok túllépése, terrorista taktikák és erőszakos akciók alkalmazása a jellemző, csak hogy a pártcsalád tagjai nem ilyenek, hiszen az elfogadott választási csatornákon keresztül versengenek (Norris, 2005: 45). Ezért Norris inkább a radikális jobboldal mellett teszi le a voksát, mert szerinte az egyértelműen jelzi az ideológiai skálán elfoglalt helyüket, jól megalapozott és régóta használatos fogalom, ráadásul kevésbé kapcsolódnak hozzá negatív képzettársítások (Norris, 2005: 46). Mudde szintén különbséget tesz radikális jobboldali és szélsőjobboldali pártok között. Állítása szerint a szélsőjobboldali pártok tagadják a demokratikus berendezkedés egyik legfontosabb alapelvét a népszuverenitást, ezzel szemben a radikális jobboldal (névlegesen) demokratikusnak nevezhető, még abban az esetben is, ha szembehelyezkedik a liberális demokráciák néhány alapelvével (Mudde, 2007: 31). Az általa elsődlegesen használt populista radikális jobboldali elnevezésre a radikális jobboldal egyik altípusaként tekint (Mudde, 2007: 24), az igen gyakran felmerülő jelzőket – neokonzervatív, nacionalista, szimplán populista – pedig a pártcsalád speciális jellemvonásai miatt veti el (Mudde, 2007: 28-30).

Kitschelt és McGann kapcsán még megjegyezném, hogy munkájuk elméleti megalapozottságát szolgáló fejezetekben sok esetben szinonimaként használják az új radikális jobboldali és a szélsőjobboldali jelzőket, amely gyakran fogalmi zűrzavarhoz vezet, továbbá, hogy a pártcsalád fasizmusról való leválasztása és a történelmi előzmények hiánya miatt – mivel maguk is megjegyzik, hogy az említett pártok fejlett demokráciákban jönnek létre a posztindusztriális átmenetre adott reakció eredményeként (Kitschelt–McGann, 1995: 43) – az új jelző alkalmazását nem érzem szükségszerűnek. Ignazi érveléséhez pedig hozzátenném, hogy szemben a radikális jobboldal megnevezéssel az ellenforradalmi, antimodern hagyomány esetében inkább a tradicionalista jelző használata indokolt, valamint az eltérő amerikai kontextus ellenére alkalmazhatónak gondolom a radikális jobboldali kifejezést az alapvetően európai folyamatok jellemzésére. További kritikai észrevételem, hogy az általa poszt-indusztriális szélsőjobboldalinak nevezett pártok rendszerellenességgel kapcsolatos álláspontja nem feltétlen jelenti a demokrácia teljes elutasítását, ezért a magam részéről nem gondolom szerencsésnek a szélsőjobboldali elnevezést. Végezetül azt hiszem, hogy a Mudde által használt populista radikális jobboldali megnevezést sem optimális a pártcsalád egészére kiterjeszteni, ugyanis – ahogy arra maga Mudde is utal (Mudde, 2007: 31) – nem minden tagra jellemző a populizmus.

A kisebb-nagyobb fogalmi káosz ellenére látható, hogy a szerzők egyértelműen elválasztják az új keletű pártokat a régi idők fasizmusától a történelmi kontinuitás hiánya miatt, mely annak köszönhető, hogy (I) tagadják a kapcsolatot a fasiszta múlttal, (II) alapvető ideológiai elemeikben és céljaikban szinte teljesen különböznek egymástól és (III) a kritikáik ellenére elfogadják a demokratikus kereteket, azaz terror és erőszak alkalmazása nélkül, választások útján igyekeznek megszerezni a hatalmat.

A több évtizedes definíciós vitában nem kívánok igazságot tenni, azonban megjegyezném, hogy a magam részéről a Norris által használt fogalmat gondolom a legpontosabbnak, továbbá leginkább az ő érveivel értek egyet. Ennek eredményeként a pártcsalád további jellemzését illetően következetesen a radikális jobboldal megnevezést fogom alkalmazni. Vizsgálatom fő tárgya, azaz a VOX kapcsán pedig a populistá radikális jobboldali jelzöt tartom a leginkább megalapozottnak. Ennek részletesebb indoklására a dolgozat egy későbbi részében kerül majd sor.

II.2. A radikális jobboldali pártok jellemzői

A megnevezések sokrétűségén felül a pártcsaládba való besorolás feltételei és az általános jellemzők kapcsán is komoly vita kezdődött meg a szakirodalom legismertebb szerzői között. Betz viszonylag korán arra a következtetésre jutott, hogy a radikális jobboldali pártok a szélsőjobboldal és a leginkább Alain de Benoist nevével fémjelzett Nouvelle Droite társadalmi-politikai programjának bizonyos elemeit összevonják a klasszikus liberalizmus egyénről és gazdaságról vallott elképzeléseivel, majd ezt leegyszerűsített és koncentrált formában juttatják el a kiábrándult választók tömegeihez (Betz, 1994: 4). Kitschelt és McGann meglehetősen hasonló tényezőket említenek a pártcsalád sajátosságaiként: a piacpárti gazdaságpolitikát, a tekintélyelvűséget, valamint az egyéni autonómia korlátozásának igényét a kulturális kifejeződések terén (Kitschelt–McGann, 1995: 2). Ezekből a tényezőkből áll össze az általuk csak „*győztes formulának*” nevezett stratégia, amelyben ötvözik a gazdasági liberalizmust a szociokulturális konzervatívizmussal, ezt pedig kiegészítik a multikulturalizmus és a bevándorlás elutasításával (Kitschelt–McGann, 1995). A jellemzők mellett két egyéb tényezőre is felhívták a figyelmet. Egy párt abban az esetben sorolható a pártcsaládba, ha a versenytársak egyértelműen jobbra pozícionálják őket, olyannyira, hogy már nem számítanak potenciális koalíciós partnernek, valamint, ha az adott párt ugyanabban az általános időszakban jelent meg, mint libertárius baloldali ellenfele („*visszahatás hipotézis*”) (Kitschelt–McGann, 1995: 49). Ignazi szintén két feltételt állít az aspiráns pártok elé. A politikai spektrum jobb szélén kell elhelyezkedniük, de mivel ez nem minden esetben határozható meg egyértelműen azt is

hozzáteszi, hogy a fasiszta ideológia sarkalatos elemeit kell felidézniük vagy, ha ez nem történik meg – mely szerinte a gyakoribb eset – akkor ideológiájuknak (laza értelemben véve) számos olyan elemet kell tartalmaznia, mely ellentétes az adott politikai berendezkedés alapjaival (például: parlamentarizmus-, pluralizmus- és pártellenesség) (Ignazi, 2003: 31-33).

A korai megállapítások közül bizonyos tényezők a mai napig megállják a helyüket, azonban az erőteljes piacpárti elköteleződést, és általában véve a gazdaságpolitikai tényezők kulcsfontosságú szerepét, valamint a politikai rendszer alapjainak a megkérdőjelezését már a néhány évvel később született munkák sem hangsúlyozták, mára pedig még inkább elvesztették relevanciájukat.

Mudde három kulcsfontosságú elemet említ meg, amelyek szükséges feltételei, hogy egy adott pártot a pártcsalád tagjai közé sorolhassunk: a tekintélyelvűséget, a populizmust, illetve a nacionalizmus és az idegengyűlölet kombinációját magába foglaló nativizmust (Mudde, 2007: 22). A tekintélyelvűség nála a szigorúan rendezett társadalomba vetett hitet jelenti, melynek értelmében a hatalom megsértését szigorúan meg kell büntetni, a populizmusra pedig nem politikai stílusként, hanem ideológiai vonásként tekint, mely két teljesen homogén csoportra – „korrupt elite” és „tisztá népre” – ossza fel a társadalmat (Mudde, 2007: 23). A nativizmus egy jóval speciálisabb és központibb eleme a radikális jobboldali pártoknak. A nativisták szerint az országban csak a bennszülött csoport tagjainak kellene laknia, mivel a nem őshonos elemek – személyek és eszmék egyaránt – alapvető veszélyt jelentenek a nemzetállam homogenitására (Mudde, 2007: 19). Dúró és Hajdú szintén összegyűjtötte a radikális jobboldali pártok legfontosabb jellemzőit. Kulcsfontosságú elemnek számít a nacionalizmus, melyből egyrészt következik a nemzeti szuverenitás hangsúlyozása és az euroszkepticizmus, másrészt pedig a gazdaságpolitikai nacionalizmus/protekcionizmus. Ezen felül lényeges még a bevándorlás- és iszlámellenesség, az elitellenesség (Dúró–Hajdú, 2020: 20), továbbá a tekintélyelvűség és a rendpártiság (Dúró–Hajdú, 2020: 45).

A szakirodalomból látható, hogy a pártcsaládba való besorolás, továbbá a meghatározó jegyek kapcsán nincs konszenzus a kutatók között. Ellenben több olyan sajátosságot is találhatunk, amelyek minden szerzőnél előkerülnek. A tekintélyelvűség, a nacionalizmus, a bevándorlásellenesség, valamint a kiábrándult választókat megcélzó elitellenes retorika, olyan konkrét elemek, amelyek jelentősen könnyítene az osztályozás nehézségein.

II.3. A radikális jobboldal megerősödése – keresleti és kínálati megközelítés

Az elmúlt évtizedekben számtalan hipotézis és elmélet látott napvilágot, melyek igyekeztek magyarázatot adni arra a kérdésre, hogy milyen tényezők segítik elő a radikális

jobboldali pártok megjelenését, megerősödését és sikerességét. A kezdeti munkák leginkább választói oldalról közelítették meg az említett témát. A cél az volt, hogy összefüggéseket találjanak a radikális jobboldali pártra való szavazási hajlandóság, valamint a választók társadalmi, demográfia jellemzői és bizonyos témákban megmutatkozó attitűdjei között. Eleinte többen is a posztindusztriális fordulat hatására bekövetkezett változásokat nevezték meg fő felelősként. Ennek eredményeként azok a személyek képezik a radikális jobboldali pártok legfőbb bázisát, akik nem voltak képesek alkalmazkodni a modernizációs folyamatok jelentette kihívásokhoz és változásokhoz, azaz az alacsonyán képzett, ipari szektorban dolgozó kékgalléros munkások, a kisvállalkozók, a gazdák, az alacsonyabb jövedelműek és az állásukat veszítő munkanélküliek (Betz, 1994: 169-179; Kitschelt–McGann, 1995: 42; Ignazi, 2003: 202). A felsorolt társadalmi jellemzők mellé ezen felül társul még néhány jellegzetes attitűd is, mint például a politikai rendszerrel, az elittel, illetve a pártokkal szembeni bizalmatlanság és elégedetlenség; a tekintélyelvűség, valamint a migrációs folyamatok elítélése (Betz, 1994: 173; Kitschelt–McGann, 1995: 11; Ignazi, 2003: 204). Az attitűdök terén megjelenő sajátosságok fő indoka az, hogy a posztindusztriális fordulat hatására Európában is megjelentek a nem anyagi jellegű konfliktusok. A globalizáció és a szupranacionális intézmények egyre növekvő ereje miatt az állami autoritás szüntelenül gyengült, a hagyományos társadalmi kötelékek felbomlottak, az erkölcsi normák jelentőségüket veszítették, továbbá a hierarchikusan felépülő társadalom által nyújtott biztonságérzet is eltűnt a függelmi viszonyok megszűnésével. Az események hatására a társadalom bizonyos csoportjai értékváltozáson mentek keresztül, részben vélt, részben valós sérelmeik miatt. Ignazi ezt az egész folyamatot csendes ellenforradalomnak nevezte (Ignazi, 2003: 201-203). A bevándorlókkal szembeni negatív attitűdnek viszont materiális okai is vannak, hiszen az Európán kívülről érkező személyek olcsó munkaerőt jelentenek, ezenfelül részesülnek az egyre csökkenő jóléti szolgáltatásokból, azaz leginkább azok számára jelentenek „veszélyt”, akik a modernizációs folyamatok eredményeként már egyébként is rosszabb helyzetben vannak (jóléti sovinizmus).

Azonban más szerzők, elsősorban Norris részéről több kritika is érte a fentebb említett elméletet. Ő arra a következtetésre jut, hogy a strukturális változások szimpla leírása csupán részben képes magyarázatot adni a radikális jobboldali pártok térnyerésére, hiszen önmagában a proteszt hangulat jelenléte, mely irányulhat akár az elite, pártokra, politikai intézményekre, nem jelenti automatikusan azt, hogy a pártrendszerben egy erős radikális jobboldali párttal találkozhatunk (Norris, 2005: 12-13). A növekvő bevándorlás, mint lehetséges magyarázó tényező kapcsán pedig megjegyzi, hogy nem maga a bevándorlás mértéke számít kulcsfontosságúnak, hanem sokkal inkább az, hogy a választók mennyiben érzik veszélyeztetve

magukat például az állami juttatások elvesztése vagy a munkabérek esetleges lenyomása kapcsán (Norris, 2005: 177). A társadalmi, demográfiai tényezők vonatkozásában hasonló eredményekre jut, mint a korábbi szerzők. A nemek közötti szakadék továbbra is jelen van, hiszen a férfiak még mindig jóval többen szavaznak a pártcsalád tagjaira. Életkor tekintetében elemzéseit azt mutatták, hogy a nyugat-európai országokban inkább az idősebbek, míg a volt keleti blokk országaiban inkább a fiatalabbak körében népszerűek. Ezen felül mind a szakképzett, mind a szakképzetlen munkások, illetve a kispolgárok is felülreprezentáltak a radikális jobboldali pártok táborában (Norris, 2005: 146-148). Később Mudde is megerősíti Norris eredményeit (Mudde, 2007).

Dúró és Hajdú szintén elkészítette a radikális jobboldali pártok szavazói profilját. A friss eredmények azt mutatták, hogy jellemzően továbbra is a férfiak vannak többségben, azonban már olyan példákat is találhatunk, ahol nincs szignifikáns különbség a két nem arányát tekintve. Életkor kapcsán két trend rajzolódik ki, hiszen vannak országok, ahol a fiatalok, és olyanok is, ahol inkább a középkorúak és az idősebbek vannak többen szavazóik között. Egyetlen biztos pontot találtak, mégpedig a végzettség és a jövedelem vonatkozásában. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők, illetve a magas jövedelműek egyik esetben sem voltak felülreprezentáltak. Noha ez azt sem jelenti, hogy csak és kizárólag az alacsony jövedelmű, alulképzett személyek adnák a radikális jobboldali pártok szavazóinak egészét (Dúró–Hajdú, 2020: 39-40).

A választói oldalról megfogalmazott igények azonban önmagukban nem elégségesek egy radikális jobboldali párt sikerességének vizsgálatánál. Ezt könnyű belátni, hiszen a társadalmi igény mértéke lényegtelen tényező abban az esetben, ha nincsenek olyan szereplők, akik képesek ezeket kielégíteni. Éppen ezért számos más szempontot is figyelembe kell vennünk, kezdve a politikai rendszer intézményi adottságaitól, a pártok által közvetített üzeneteken és stratégiákon át, egészen a pártrendszer többi szereplőjének magatartásáig.

Kitschelt és McGann elsők között emelte ki a politikai térben bekövetkezett változást. Ennek értelmében a nyugat-európai országokra jellemző gazdaságpolitika bal-jobb dimenzió, mely a II. világháborút követően évtizedekig meghatározó volt, jelentősen átalakult egy jobboldali-autoriter vs. baloldali-libertárius tengellyé. A bekövetkezett változásokra természetesen az intézményesült pártoknak is reagálniuk kellett, akik, ha a medián szavazó irányába való elmozdulás mellett döntöttek megeremtették a lehetőségét egy radikális jobboldali párt megerősödésének. A pártok konvergenciája egyfelől kitöltetlenül hagyja a politikai paletta jobboldalát, másfelől a jobboldali érzelmű szavazók számára a centrumba mozduló mérsékelt konzervatív párt túlságosan hasonló lesz a szociáldemokrata párthoz, ezáltal a radikális jobboldali kihívót fogják választani. Ezzel egyidőben a balközép párt is elidegenítheti szavazói

egy részét a túlságosan liberális társadalompolitikájával, így a tekintélyelvűsége hajlamosabb kékgalléros munkások is a radikális jobboldalhoz húzhatnak (Kitschelt–McGann, 1995: 15-18). A szerzőpáros a visszahatás hipotéziséről is szót ejt, vagyis arról a folyamatról, hogy a baloldali-libertárius pártokkal szembeni reakcióként kell értelmeznünk a radikális jobboldali pártok megjelenését, akik – szemben az újbaloldallal – elkötelezettek a tekintélyelvűség és a tradicionális értékek mellett (Kitschelt – McGann, 1995: 57-58). Bár erre a sajátos reakcióra lehetséges néhány példát találnunk, az elmélet nem bizonyított minden esetben.

Ezzel szemben Ignazi másképpen látja a helyzetet. Állítása szerint a mérsékelt konzervatív pártok először jobbra mozdultak el a neokonzervatív hullám hatására. Ennek okán radikalizálódott a diskurzus, mert beemeltek olyan témákat a közbeszédbe – például nemzeti identitás, biztonság és bevándorlás kérdése, nemi és családi szerepek hagyományos felfogása – amik korábban tabunak számítottak. Később valóban közeledtek a centrumhoz, de azáltal, hogy a témákat és a különböző nézeteket legitimálták előnyös helyzetet teremtettek a radikális jobboldali pártok számára (Ignazi, 2003: 208-209).

A pártok által közvetített üzenetekről – például nacionalizmus, tekintélyelvűség, bevándorlásellenesség, elitellenes retorika – a jellemzésük kapcsán már elég szó esett, viszont az ellenségképek fontos szerepéről érdemes még néhány mondatot szólni. A potenciális ellenségeket a nemzethez és az államhoz fűződő viszonyuk alapján lehetséges kategorizálni. Ennek eredményeként négy csoport alakulhat ki: nemzeten és államon belüli; nemzeten kívüli, de államon belüli; nemzeten belüli, de államon kívüli; nemzeten és államon kívüli (Mudde, 2007: 64). A radikális jobboldali pártok a legnagyobb figyelmet az államon belüli, de a nemzeten kívüli ellenségekre fordítják, azaz a bevándorlókra és az őshonos kisebbségekre. Ellenben nagyon gyakori, hogy az államon belüli és a nemzeten belüli ellenségeknek – a korrump és áruló elitnek – tulajdonítják a legnagyobb veszélyt. Az ellenségképek szerepe kettős, hiszen egyrészt egy közös ellenség képes homogenizálni a belső csoportot, másfelől megteremtődik a jó-rossz dichotómia, vagyis a fejlett, becsületes és szorgalmas néppel szembeállíthatják az elmaradott, bűnöző és élősködő ellenséget (Mudde, 2007: 89).

A közvetített üzenetek mellett a szakirodalom a párok belső szerkezetére, és a vezetők kiemelt szerepére is komoly figyelmet fordított. A radikális jobboldali pártokat a hierarchikus tagolódás, valamint az egyszerű szervezeti struktúra, és a karizmatikus vezető dominanciája jellemzi. Utóbbinak a kezdeti időszakban van kiemelt szerepe, mivel egy karizmatikus vezetővel könnyebb azonosulnia a választóknak, míg a pártszervezet inkább a későbbi időszakban, azaz a felszínen maradás idején kap nagyobb hangsúlyt (Mudde, 2007: 260-273). Viszont azt fontos hangsúlyozni, hogy a karizmatikus vezetők fontos szerepe nem korlátozódik

kizárólag a radikális jobboldali pártokra. Jó példa erre Beppe Grillo és az Öt Csillag Mozgalom esete, ahol a vezető ugyancsak karizmatikus volt, viszont a párt igen messze ált a radikális jobboldaltól.

Az intézményi tényezők közül többen kiemelték alacsonyabb küszöbű, minimális részvételi követelményeket támazstó arányos választási rendszereket, mint a radikális jobboldali pártok számára előnyös adottságot. Norris kutatási eredményei azonban jelentősen árnyalták a képet. Arra a következtetésre jutott, hogy nincs jelentős különbség a többségi, a vegyes és az arányos rendszereket használó országok szavazatarányai között a radikális jobboldali pártok vonatkozásában. A választási rendszer sokkal inkább a mandátumarányra van hatással, azaz a képviselet mértékét érintik (Norris, 2005: 83-104), így nem jelenthető ki, hogy önmagában az arányos választási rendszer megléte növelné, míg a többségi rendszer használata csökkentené a szavazási hajlandóságot.

Napjaink tömegdemokráciájában a médiának kifejezetten nagy szerepe van abban, hogy egy párt mennyire lehet sikeres, hiszen egyaránt elősegítheti és gátolhatja az új pártok megjelenését. A radikális jobboldali pártok és a média viszonyának Ellinas is nagy figyelmet szentelt. Állítása szerint a pártoknak fejlődésük kezdeti időszakában van nagyobb szüksége a médiajelenlétre, mivel (I) pénzügyi és szervezeti erőforrásaikhoz képest jóval szélesebb eszközöket biztosít üzeneteik terjesztésére, (II) a médiában való nagyobb jelenlét legitimitást és tiszteletet ad az újonnan megjelenő szereplők számára, valamint (III) lendületet biztosít számukra annak köszönhetően, hogy a nagyobb médiajelenlét nagyobb mértékű támogatás benyomását kelti, így a párttal szimpatizáló potenciális választókban nem merül fel, hogy a rájuk leadott szavazat elveszik (Ellinas, 2010: 204-205). Ez a helyzet persze nemcsak a pártok számára kedvező, hanem a médiumok számára is. A tabloidizáció és a bulvárosodás hatására napjainkban sokkal nagyobb verseny zajlik a nézőkért, a radikális jobboldali pártok pedig megfelelnek az új kritériumoknak: szenzációkeltők, egyszerű üzenetekkel operálnak, a nézők számára érdekes, tabunak számító témákat feszegetnek és szerepeltetésük mindenkiből kivált valamilyen érzelmi reakciót (Ellinas, 2010: 33-35). A pozitív beszámolók mindenképpen segítik a pártokat, azonban a kezdeti időszakban, különösen az igen kis szereplők esetében a negatív hírek is jó hatással lehetnek, mivel megkönnyítik a párt által képviselt értékekkel szimpatizáló személyek számára az új formáció megismerését (Ellinas, 2018: 398). Ehhez viszont érdemes azt is hozzátenni, hogy a médiához való túlzott hozzáférésnek káros hatásai is lehetnek a párt hosszútávú sikerességére, hiszen a médiának köszönhető könnyen jött sikerek arra ösztönözhetik őket, hogy késleltessék vagy adott esetben létre se hozzák szilárd és erős szervezeti rendszerüket. Ennek hiányában a későbbiek során – különösen, ha csökken a

médiában való megjelenésük – nehéz helyzetbe kerülhetnek (Ellinas, 2018: 397). Másként fogalmazva, abban az esetben cselekszik helyesen a radikális jobboldali párt, ha a média által generált ismertségét egy stabil szervezet létrehozására használja fel.

Az eddig felsorolt körülmények és sajátosságok két fő csoportra oszthatók fel, melyek már előre jelzik a pártcsalád kutatása során leggyakrabban használt módszertant. Keresleti oldalon foglalnak helyet maguk a választók és a rájuk jellemző legfontosabb ismérvek, míg kínálati oldalon magán a „terméken” és annak alternatíváin van a fő hangsúly, azaz a radikális jobboldali párt és a pártrendszer többi szereplőjének ismertetőjegyein és stratégiáján, illetve a különböző üzenetek közlésére szolgáló médiafelületeken, továbbá a politikai intézményrendszer jellegzetességein. A közgazdaságtudományból átvett kereslet-kínálat modell elősegíti, hogy átfogó képet kapjunk a radikális jobboldal sikereinek megmagyarázatakor, éppen ezért a VOX vizsgálata során is tartom magam a szakirodalom által eddig használt módszerhez.

III. A spanyol radikális jobboldal eddigi tendenciái

Franco 1975-ös halála, illetve az ezzel elinduló demokratizálódási folyamat óta Spanyolországban sosem létezett releváns radikális jobboldali párt. Ez egy igen sajátos adottság, ugyanis Európában ugyanez csak Portugáliáról¹ és Írországról volt elmondható (Alonso-Kaltwasser, 2015: 23). A kivétel ellenére azonban több esetben is kísérleteztek radikális, a kezdeti időszakban viszont inkább szélsőjobboldali pártok felépítésével. A VOX térnyeréséig a legjobb eredményt 1979-ben érte el a Blas Piñar vezette francoista Fuerza Nueva, megszerezve a szavazatok 2,1 százalékát, mandátumhoz juttatva ezáltal a párt elnökét (Ignazi, 2003: 189). Azonban sem ez, sem a többi próbálkozás nem hozta meg az elvárt sikereket. 2019-ig a mikroszkopikus méretű falangista szervezetek sokasága, valamint a később létrejövő, modernebb radikális jobboldali pártok sosem voltak képesek – még eredményeiket összeadva sem – elérni az 1 százalékot (lásd: Mellékletek).

Ennek a jelenségnek az okát többen igyekeztek megmagyarázni. Kezdetben egyfelől azzal érveltek, hogy egy ilyen típusú párt megerősödéséhez szükséges feltétel a fejlett, poszt-indusztriális jóléti állam megléte (Kitschelt–McGann, 1995: 51-53), amely a frissen demokratizálódott Spanyolországról nem volt elmondható, másfelől azzal, hogy a korai spanyol kísérletek elindítói által képviselt tradicionalizmus és Franco-nosztalgia nem volt túlzottan népszerű (Ignazi, 2003: 189). Az újabb eredmények ugyancsak kiemelték a diktatúra időszakához

¹ Azóta a portugál kivétel is véget ért, hiszen a Chega nevű párt a törvényhozás tagjává vált.

kötődő tapasztalatokat (González Enríquez, 2017)², a nacionalizmus és az egységes nemzeti identitás gyengeségét (Muñoz, 2009), valamint a Néppárt (PP) által elfoglalt pozíciót, melynek köszönhetően a párt monopol helyzetbe került a jobboldalon (Llamazares et al., 2006).

Alonso és Kaltwasser arra a következtetésre jutott, hogy választói oldalról semmi sem zárna ki egy releváns radikális jobboldali párt meglétét, mivel az utóbbi évtizedekben egyre nagyobb mértékű volt az országot érintő migráció, melynek hatására a bevándorlásellen attitűd is elterjedt, valamint a gazdasági válság óta rohamosan megnőtt az intézményekkel és a politikai folyamatokkal szembeni elégedetlenség. Azonban három tényező mégis akadályozza ezt: a választási rendszer³, a törésvonalak – gazdasági-társadalmi bal-jobb és centrum-periféria – illetve a Néppárt pozíciója. A szerzőpáros szerint a törésvonalak tekinthetők a leginkább hátráltató elemnek, melyek olyan régre nyúlnak vissza, hogy újabb témákat (pl. a migrációt) szinte lehetetlen beemlíteni. Ezen felül az egymással szemben álló spanyol és perifériális nacionalizmusok miatt értelmezési problémákat okozna a radikálisok nativista retorikája (Alonso–Kaltwasser, 2015). A VOX azonban mégis sikeresen áttörte ezeket a falakat.

A pártot 2013 decemberében jegyezték be, hivatalosan pedig egy 2014. január 16-án tartott sajtótájékoztatón mutatták be magukat. A VOX-ot néhány, a Néppártból kilépő politikus hozta létre, akik kifogásolták a Mariano Rajoy által vezetett párt Katalóniával és ETA-val szembeni politikáját, illetve a korrupciógyanús ügyeiket (Sangiao, 2018). A VOX már ekkor bejelentette, hogy indul a 2014-es EP választásokon. A sikertelen EP választások után a párt korábbi elnöke Alejo Vidal-Quadras lemondott pozíciójáról, és még az év szeptemberében megválasztották a VOX új elnökét, Santiago Abascalt (ABC, 2014), aki a mai napig betölti a pozíciót. Az ezt követő időszak a párt számára nem hozott nagy sikereket, sem jelentős médiafigyelmet. Az országban tartott választásokon ugyan elindultak, de egyszer sem lépték át az 1 százalékot. A helyzet azonban 2017 őszén megváltozott a katalán helyzet eszkalálódása okán.

A katalán politikai vezetők több ponton megsértették a spanyol alkotmányt, hiszen engedély nélküli népszavazást tartottak Katalónia függetlenségéről 2017. október 1-jén, majd 27-én a Katalán parlament megszavazta a spanyol államtól való elszakadásról szóló törvényt (Santana–Montero, 2020). Az említett folyamatok miatt a VOX kerestet nyújtott be a katalán szepa-

² González Enríquez (2017) meglátása szerint, az España 2000 és a Plataforma per Catalunya alapítói is – melyek már inkább tekinthetők egy modernebb, radikális jobboldali pártnak – erőteljesen kötődtek a hagyományosnak tekinthető szélsőjobboldalhoz, ez pedig delegitimálta ezeket a csoportokat.

³ Bár a spanyol választási rendszer arányos, az eltérő méretű körzetek, valamint a D’Hondt-módszer alkalmazása jelentős aránytalanságot eredményez, mely a széttagolt, közel sem egységes és egymással rivalizáló radikális jobboldali pártokat különösképpen hátrányosan érinti (Alonso–Kaltwasser, 2015: 34).

ratisták ellen, melyben hat bűncselekménnyel vádolták meg őket⁴ (García Bueno, 2017). Ez a lépés nemcsak médiafigyelmet generált a párt számára, hanem tagságuk számát is jelentősen megnövelte, mindössze másfél hónap alatt egészen 20 százalékkal (Público, 2017).

A VOX életének következő fontos pillanatára a katalán események után egy évvel került sor. A madridi Palacio Vistalegre-t megtöltötték a VOX szimpatizánsai, ugyanis 10 ezren vettek részt a párt nagygyűlésén, ahol többek között bemutatásra került a párt programja, illetve erőteljes kritikával illeték a spanyol pártrendszer többi szereplőjét (Europa Press, 2018). Az említett esemény ismét növelte a pátra szegeződő médiaérdeklődést, a választóknak pedig a résztvevők száma azt jelezte, hogy a VOX jelentős támogatói bázissal rendelkezik.

Az igazi áttörésre ezután már nem kellett sokat várniuk, hiszen a 2018. december 2-án tartott andalúz regionális választásokon, mindenki legnagyobb meglepetésére, a VOX 12 mandátumot nyert a szavazatok 11 százalékának megszerzésével. Ezt követően, 2019 áprilisában a szavazók 10,2, majd a novemberben megismételt általános választásokon már 15 százaléka szavazott a pártra, amely előbb 24, majd később 52 mandátumot jelentett számukra a Cortes alsóházában. Mára a regionális parlamentek szinte mindegyikében jelen vannak, de alsóbb szinteken is nagy számban találhatók meg a VOX képviselői. Emellett a 2019 májusában tartott EP választásokon is 1,4 millióan szavaztak rájuk, mellyel 4 képviselőt küldhettek Strasbourgba (részletes eredmények: Mellékletek).

Az említett eredményekkel rekord idő alatt, a VOX vált Spanyolország harmadik legerősebb pártjává, megtörve a több évtizedes tendenciát, mely a spanyol jobboldali radikalizmust jellemezte. Bár a párt választást ez idáig még nem nyert, sikereik kezdete óta külső támogatói az andalúz, a murciai és a madridi autonóm közösségek kormányainak, valamint hivatalosan is koalícióra léptek a Néppárttal 2022 áprilisában Kasztília és Leónban. Vagyis a radikális jobboldali pártokat gyakran súlytó *cordon sanitaire* (Mudde, 2007: 288-290) a VOX-ot sosem érintette. Azáltal, hogy a többi párt nem zárkózik el tőlük, és hajlandóak velük együttműködni, segíthet számukra céljaik egy részének elérésében, mely meglátásom szerint ugyancsak növeli a párt legitimációját választóik szemében.

⁴ Sikasztás, hivatali kötelesség megsértése, engedetlenség, lázadás, lázadásra való felbujtás, funkciók bitorlása.

IV. Keresleti oldal

Ebben a fejezetben a keresleti, azaz a választói oldal jellegzetességeinek tanulmányozásán lesz a fő hangsúly. Igyekszem egy átfogó képet nyújtani, annak érdekében, hogy feltárásra kerüljenek a VOX szavazóinak legfontosabb szociokulturális jellemzői, illetve bizonyos témákhoz kapcsolódó attitűdjeik. Az így kapott eredmények összevetésre kerülnek majd a szakirodalom eddigi megállapításaival, ennek köszönhetően pedig kiderülhet, hogy a VOX szavazóbázisa mennyire is tekinthető különlegesnek a radikális jobboldali pártcsaládon belül. Az elemzésekhez két fő forrást fogok használni, egyfelől a Centro de Investigaciones Sociológicas (továbbiakban CIS) által készített közvéleménykutatásokat, másfelől a European Social Survey (továbbiakban ESS) legutóbb publikálásra kerülő adatbázisát. A VOX szavazói mellett az összefoglaló táblázatok tartalmazni fogják Spanyolország többi, jelentős országos támogatottsággal rendelkező pártjának⁵ választói jellegzetességeit, valamint a spanyol lakosság egészére vonatkozó jellemzőket is. Ennek eredményeként nemcsak az derül majd ki, hogy a radikális jobboldali pártcsaládon belül mennyire számít unikálisnak a VOX, hanem az is, hogy mely spanyol pártokhoz hasonlít, illetve mely pártoktól különbözik leginkább szavazóbázisuk tekintetében.

IV.1. Társadalmi, demográfiai jellemzők

A pártcsaláddal kapcsolatos eddigi kutatások eredményeinek mindegyike a férfiak felülreprezentáltságát emelte ki választói oldalról. Az alább látható 1. táblázat eredményei szerint a VOX teljes mértékben beleillik a radikális jobboldalról eddig kialakított képbe.

Nem	Pártpreferencia					
	UP	PSOE	C's	PP	VOX	Összesen
Férfi	57,91%	47,46%	48,59%	44,93%	67,31%	48,36%
Nő	42,09%	52,54%	51,41%	55,07%	32,69%	51,64%
Összesen	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

1. táblázat A spanyol pártok támogatottsága nemek szerinti megoszlásban

Forrás: Saját gyűjtés a CIS adatsorai alapján

⁵ A táblázatokban helyet kapnak majd az ország hagyományosan legnagyobbnak tekinthető pártjai, a jobboldali, konzervatív Néppárt (PP), illetve a baloldali, szociáldemokrata Spanyol Szocialista Munkáspárt (PSOE). Ezen felül két újabban alakult párt is szerepeltetésre kerül, azaz a jobbközép, liberális Ciudadanos (C's), valamint a radikális baloldali, köztársaságpárti Unidas Podemos (UP).

A VOX szavazóinak 67%-a férfi, ezzel szemben csupán 33%-uk nő. Ez a jelentős, 34 százalékpontos különbség abszolút kiemelkedőnek mondható a pártrendszer többi szereplőjéhez viszonyítva, hiszen mint látható egyik párt esetében sem tapasztalhatunk ilyen mértékű különbséget az ún. gender gap kapcsán. A PSOE és a Ciudadanos eredményei nem térnek el jelentősen a spanyol lakosság egészének arányaitól, míg a PP szavazóit illetően a nők többségben is vannak. A VOX mellett a Podemos az egyetlen olyan párt, ahol a férfiak felülreprezentáltsága kimutatható, azonban az ő esetükben a gender gap jóval kisebb, csupán 16 százalékpontos. Bár a radikális jobboldali pártok esetén a férfiak felülreprezentáltsága minden esetben tapasztalható a jelenség magyarázatára nincsenek egyértelmű bizonyítékok. Mudde arra a következtetésre jut, hogy a nemek között nincs szignifikáns különbség a radikális jobboldali attitűdöket illetően (Mudde, 2007: 113-115). A VOX esetében a női szimpatizánsok alacsonyabb számát én abban látom, hogy a pártot egyfelől kifejezetten egy antifeminista retorika jellemzi – a VOX választási programjában megjelenik többek között a nemi alapú erőszakról szóló törvény eltörlésének, illetve a radikális feminista szervezetek visszaszorításának az igénye – másfelől az általuk készített anyagok túlnyomó többségét, retorikájában és képi világát tekintve is, átjárja az erőteljes maszkulinitás, nem is beszélve Santiago Abascal különböző közösségi média platformjain mutatott macsó imázsról. Az említett elemek összessége meglátásom szerint elidegenítően hathat a női választópolgárok egy jelentős részére, melynek hatására kialakul a fentebb látható gender gap.

Életkor tekintetében közel sem lehet ilyen egyértelmű trendeket kiemelni, hiszen az eddigi kutatások egyaránt találtak olyan radikális jobboldali pártokat melyeket többségében fiatalok, és olyanokat is, melyeket az idősebb korosztály támogat. A VOX kapcsán egy kifejezetten vegyes kép rajzolódik ki a 2. táblázat adatai alapján.

<i>Életkor</i>	<i>Pártpreferencia</i>					
	<i>UP</i>	<i>PSOE</i>	<i>C's</i>	<i>PP</i>	<i>VOX</i>	<i>Összesen</i>
18–25	14,67%	6,34%	11,21%	5,46%	11,59%	9,04%
26–35	21,25%	9,63%	17,14%	7,44%	19,66%	13,29%
36–45	22,62%	16,04%	26,77%	13,70%	23,70%	19,22%
46–55	17,94%	18,41%	19,82%	16,76%	21,53%	19,18%
56–65	14,58%	20,10%	12,83%	15,46%	11,18%	16,25%
> 65	8,93%	29,48%	12,23%	41,18%	12,33%	23,02%
Összesen	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

2. táblázat A spanyol pártok támogatottsága életkor szerinti megoszlásban

Forrás: Saját gyűjtés a CIS adatsorai alapján

A VOX szavazóinak legnagyobb részét a 36 és 45 év közöttiek teszik ki, azonban ettől a korcsoporttól csupán minimálisan maradnak el a 26 és 35, valamint a 46 és 55 év közöttiek. A legfiatalabbak, valamint az imént említett korcsoportok mindegyikében, ha minimálisan is, de a párt felülreprezentált a spanyol lakosság egészéhez képest. Az idősebb korosztályokban, azon belül is elsősorban a 65 év fölöttiek esetén viszont alulreprezentált. Összességében az mondható el, hogy bár nem rajzolódik ki egyértelmű tendencia, a VOX szavazóbázisának 65%-át a fiatal felnőttek és a középkorúak teszik ki. Ezek a megoszlások leginkább a Ciudadanos értékeire hasonlítanak, hiszen a különböző korcsoportokban csupán 1-3 százalékpontos eltérés figyelhető meg a két párt között. Mélyebb összehasonlítás esetén az válik nyilvánvalóvá, hogy nem is önmagában a VOX és a többi szereplő között kell meghúznunk a határt a választók életkorát vizsgálva, hanem a régi és az új pártok között. A PSOE és a PP egyaránt alulreprezentált a fiatalok, a fiatal felnőttek és a középkorúak körében, éppen ezért szavazóiknak legnagyobb részét az idősebb korosztály tagjai teszik ki. Számszerűsítve ez azt jelenti, hogy szimpatizánsaik legalább fele 55 évesnél idősebb. Ezzel szemben a VOX, illetve a másik két újabb szereplő jóval népszerűbbnek mondható a fiatalabb korosztály körében.

Településtípusok vonatkozásában az eddigi eredmények ugyancsak nem mutatnak egységet képet a radikális jobboldali pártok támogatottságát tekintve. Bár Norris korábban arra a konklúzióra jut, hogy az említett pártok leginkább a kisebb, vidéki településeken népszerűek (Norris, 2005: 143), az újabb eredmények jelentősen árnyalják ezt a megállapítást. Valóban számos olyan párt létezik, akik a vidéki kisvárosokban a legnépszerűbbek, ellenben fellelhetők olyan példák is, amikor nagyvárosokban vagy kifejezetten a fővárosban rendelkeznek a legnagyobb támogatottsággal (Dúró-Hajdú, 2020: 40-41).

<i>Település mérete</i>	<i>Pártpreferencia</i>					
	<i>UP</i>	<i>PSOE</i>	<i>C's</i>	<i>PP</i>	<i>VOX</i>	<i>Összesen</i>
<10.000	15,02%	22,57%	17,82%	25,34%	19,33%	21,51%
10.001–50.000	24,87%	26,17%	26,76%	22,51%	27,03%	26,48%
50.000–100.000	11,26%	11,64%	13,61%	14,55%	14,99%	12,07%
100.001–400.000	26,50%	21,72%	22,13%	19,09%	20,83%	22,17%
400.001–1.000.000	9,76%	7,73%	9,31%	8,02%	9,15%	7,66%
>1.000.000	12,59%	10,16%	10,37%	10,50%	8,67%	10,11%
Összesen	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

3. táblázat A spanyol pártok támogatottsága a települések mérete szerint

Forrás: Saját gyűjtés a CIS adatsorai alapján

A VOX esetében azonban továbbra is megállja helyét Norris korábbi megállapítása. A 3. táblázat szerint a párt szavazóinak több mint 60%-át olyan személyek teszik ki, akik 100.000 főnél kisebb településen élnek. Bár ez Spanyolországban nem számít különlegesnek, hiszen hasonló értékek láthatóak a PSOE, a PP és a Ciudadanos kapcsán is, és csupán a Podemos lóg ki a képből a maga 50%-ával. A VOX elsősorban a legnagyobb városokban teljesít rosszabbul a többi párthoz képest, noha a 400 ezer és 1 millió fő közötti településeken még ők is leghagyják a spanyol pártrendszer korábbi két blokkjának vezető erejét. Ismételten a Ciudadanos-szal látható a legjelentősebb hasonlóság, hiszen a különböző településtípusok vonatkozásában minden esetben kevesebb mint 2 százalékpontos eltérés figyelhető meg kettejük között. A településtípusok mellett a VOX támogatottságát tekintve kirajzolódni látszik egy sajátos területi mintázat is. A 2019 novemberében tartott általános választásokon a párt legjobb eredményeit a két legdélebbi autonóm közösségben Andalúziában és Murciában, valamint az észak-afrikai autonóm városban Ceutában érte el, utóbbi kettőben megszerezve a szavazatok többségét. Ennek fő oka meglátásom szerint a migrációs folyamattal magyarázható. Területi elhelyezkedésükből kifolyólag az említett térségeket érinti leginkább az Afrika felől érkező illegális migráció, amelyre a VOX elég konkrét válaszokkal és megoldási javaslatokkal állt elő.

A végzettség egy olyan pont, ahol a radikális jobboldali pártok kapcsán egyértelmű megállapítások fogalmazhatóak meg, hiszen a felsőfokú végzettséggel rendelkezők minden esetben kisebb részét teszik ki a pártcsalád támogatóinak. Mudde azzal magyarázza az iskolai végzettség és a radikális jobboldali pártokra való szavazási hajlandóság között megjelenő fordított kapcsolatot, hogy a magasabban képzett személyek attitűdjeiket tekintve jóval toleránsabbnak módhatóak (Mudde, 2007: 217), amely viszont nem mondható el a pártcsalád tagjairól.

<i>Legmagasabb iskolai végzettség</i>	<i>Pártpreferencia</i>					
	<i>UP</i>	<i>PSOE</i>	<i>C's</i>	<i>PP</i>	<i>VOX</i>	<i>Összesen</i>
Alapfokúnál kevesebb	1,46%	10,21%	2,52%	8,43%	1,82%	5,80%
Alapfokú	6,60%	19,78%	7,83%	21,76%	8,73%	15,21%
Középfokú ^a	21,13%	23,83%	19,67%	20,77%	31,03%	22,84%
Szakképzés	22,20%	16,45%	22,05%	12,06%	21,82%	18,88%
Érettségi	15,55%	11,64%	14,87%	12,84%	16,18%	13,22%
Felsőfokú	33,05%	18,10%	33,05%	24,15%	20,42%	24,06%
Összesen	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

4. táblázat A spanyol pártok támogatottsága legmagasabb iskolai végzettség szerint

^a A kötelező középfokú oktatást követően választási lehetőség szakképzés és érettségire való felkészítés között.

Forrás: Saját gyűjtés a CIS adatsorai alapján

A 4. táblázatban az látható, hogy a VOX szavazói között valóban nem képviseltetik magukat nagyobb arányban a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, ellenben a spanyol lakosság egészéhez viszonyítva nincs jelentős eltérés tekintetben. A legkevésbé képzettek között nem mondható kimagaslónak a VOX támogatottsága, hiszen az alapfokú vagy annál alacsonyabb végzettséggel rendelkezők a párt szavazóinak csupán 10%-át teszik ki. Éppen ezért legnagyobb arányban azok képviseltetik magukat, több mint 70%-ban, akik a középfokú végzettségek valamelyikével rendelkeznek. Ebben a tekintetben abszolút különlegesnek nevezhető a VOX, hiszen a középfokú végzettségűek jóval nagyobb arányban vannak jelen szavazóik között, mint a többi párt esetében. A különbség minden esetben legalább 15 százalékpontosra tehető. Az iskolai végzettség jellemzőjének tekintetében ugyancsak kirajzolódik – az életkori sajátosságokhoz hasonlóan – egy jelentős kontraszt a PSOE és a PP, valamint a másik három párt között, hiszen a két hagyományos párt jóval nagyobb támogatottsággal rendelkezik az alacsonyabban képzettek között. A Podemos és a Ciudadanos szavazói között azonban nagymértékben felülreprezentáltak a diplomások, amely viszont a VOX kapcsán nem mondható el.

A jobboldali radikalizmussal foglalkozó szakirodalom már egészen a kezdetektől fogva nagy jelentőséget tulajdonít az osztályhovatartozásnak, illetve az egyének gazdasági helyzetének. Lipset korai munkája (Lipset 1960), de az újabb alkotások egyaránt (Betz 1994, Kitschelt–McGann 1995, Ignazi 2003), arra a következtetésre jutottak, hogy a radikális jobboldali pártok nagyobb eséllyel szólítanak meg olyan személyeket, akik gazdasági helyzetüket tekintve bizonytalanok, és a társadalom periferiáján foglalnak helyet. Ez egyfelől magába foglalja a legelesettebb, legkiszolgáltatottabb személyeket, másfelől a modernizációs folyamatok veszteseit, akik képtelenek voltak kellő mértékben alkalmazkodni az új típusú változásokhoz, vagyis a kékgalléros munkásokat és a leszakadó középrétegeket.

<i>Osztály</i>	<i>Pártpreferencia</i>					
	<i>UP</i>	<i>PSOE</i>	<i>C's</i>	<i>PP</i>	<i>VOX</i>	<i>Összesen</i>
Felső/felsőközép	3,10%	2,63%	6,57%	8,55%	6,22%	3,83%
Közép	44,15%	41,47%	58,17%	51,78%	50,33%	45,74%
Alsóközép	21,78%	21,89%	16,73%	15,76%	19,43%	19,67%
Munkásosztály	24,69%	25,74%	14,84%	15,72%	17,99%	22,14%
Alsó/szegény	2,59%	3,08%	1,29%	2,49%	3,44%	2,99%
Egyéb/Nem tudja	3,68%	5,21%	2,39%	5,70%	2,58%	5,63%
Összesen	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

5. táblázat A spanyol pártok támogatottsága osztályhovatartozás alapján

Forrás: Saját gyűjtés a CIS adatsorai alapján

Az 5. táblázat tartalmazza a megkérdezettek szubjektív önjellemzését osztályhovatartozás szerint. Az adatokból az látható, hogy a VOX szavazóinak felét a középosztály tagjai teszik ki, mely nagyobbnak mondható a két baloldali, ellenben kisebbnek a két jobboldali párthoz képest. A legfelsőbb osztályok esetén hasonló kép rajzolódik ki, azonban az alsóbb rétegek kapcsán fordított a tendencia. Nem túl meglepő módon a két baloldali párt szavazóinak nagyobb részét teszik ki az alsóközép, valamint a munkásosztály tagjai, ellenben a Ciudadanos és a PP is alulreprezentáltak ezekben az osztályokban. A VOX, támogatottságát tekintve középen helyezkedik el ezekben a csoportokban. A CIS adataiból továbbá az is látszik, hogy a spanyol radikálisok legfőbb bázisát nem kizárólag a leszakadó rétegek teszik ki. A mezőgazdasági és az ipari szektorban dolgozók – vagyis azok, akiket elsősorban a modernizáció veszteseiként szokás nevezni – a párt szavazóinak csupán 18%-át alkotják, ami a spanyol lakosság egészéhez viszonyítva alacsonynak nevezhető. A párt ezenfelül igencsak felülreprezentáltak az alkalmazottakkal rendelkező vállalkozók (6%) és az egyéni vállalkozók (17%) között az összlakossághoz képest. Ezek az arányok leginkább a PP szavazói összetételével egyeznek meg, a többi pártot viszont kiugróan felülmúlják (CIS, 2019).

A szubjektív osztálybesorolás, valamint a munkahelyek típusai mellett azonban érdemes figyelembe venni a jövedelmi jellemzőt is. Bár az osztályhovatartozás és a gazdasági tevékenység típusa egyaránt fontos indikátoroknak tekinthetők, csakhogy ezek sok esetben nem mutatják meg ténylegesen azt, hogy az egyes csoportokba tartozó személyeknek milyenek az anyagi körülményei, illetve gazdasági értelemben mennyire számít a helyzetük jónak, illetve rossznak.

<i>Nettó jövedelem</i>	<i>Pártpreferencia</i>					
	<i>UP</i>	<i>PSOE</i>	<i>C's</i>	<i>PP</i>	<i>VOX</i>	<i>Összesen</i>
0–300 €	23,41%	21,37%	20,21%	22,30%	19,69%	21,61%
301–600 €	8,67%	10,04%	7,77%	9,71%	5,51%	9,43%
601–900 €	12,72%	19,24%	14,51%	19,43%	16,93%	17,78%
901–1.200 €	16,18%	20,54%	20,73%	18,10%	19,69%	18,68%
1.201–1.800 €	24,86%	18,18%	20,21%	17,66%	22,44%	19,29%
1.801–2.400 €	11,27%	6,26%	9,84%	5,74%	11,02%	8,28%
> 2.400 €	2,89%	4,37%	6,74%	7,06%	4,72%	4,93%
Összesen	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

6. táblázat A spanyol pártok támogatottsága kereseti kategóriák szerint

Forrás: Saját gyűjtés a CIS adatsorai alapján

A 6. táblázatban az látható, hogy a párt alulreprezentált, mind a többi párthoz, mind a teljes lakossághoz képest a 600 € vagy annál kevesebb jövedelemmel rendelkezők körében. Vagyis ténylegesen kijelenthető, hogy a VOX legfőbb bázisát nem a modernizációs folyamatok vesztesei, illetve a legelesettebb társadalmi csoportok teszik ki, bár igaz, hogy ők is jelen vannak szavazóik között. A spanyol pártok legjelentősebb bázisa az átlagos keresetűek közül kerül ki, így ebből a szempontból nincs túlzottan nagy eltérés a VOX és a többi szereplő között. A VOX szavazóinak közel 16%-ának 1800 €-nál magasabb a nettó jövedelme, amely 3 százalékponttal meghaladja az összlakosság ezen részét. A legnagyobb hasonlóság ismételtén a Ciudadanos-szal összevetve rajzolódik ki, ugyanis a különböző jövedelmi kategóriák között csupán 1-2,4 százalékpontos eltérések látszódnak.

IV.2. Az attitűdök terén megmutatkozó jellegzetességek

A radikális jobboldali pártok jellemzőivel foglalkozó alfejezetben már előkerültek a pártcsaládra jellemző legfontosabb ismérvek, mint például a bevándorlásellenesség, az elitellenesség, a tekintélyelvűség, a rendpártiság vagy a nacionalizmus. A pártok által közvetített üzenetek fontos tényezők a keresleti oldal vizsgálatánál is, mivel a potenciális választók elsődlegesen ezeket felhasználva alakítanak ki valamilyen képet az adott párttal kapcsolatban. Abban az esetben, ha a választók személyes attitűdjei találkoznak a radikális jobboldal által közvetített üzenetekkel, és ezek között jelentős egyezés mutatható ki, feltételezhetjük, hogy nagyobb eséllyel alakul ki szimpátia, mely a későbbiek folyamán szavazatokra is váltható.

Az említettek okán érdemes megvizsgálnunk a VOX szavazóinak attitűdjeit, amelyeket később majd összevethetünk a párt által képviselt legfontosabb értékekkel, az általuk képviselt célokkal és közvetített üzeneteikkel. Jelen esetben is a korábbi módszert alkalmazom, azaz a VOX mellett elemzésre kerül majd a spanyol pártrendszer többi szereplőjének választója, illetve a lakosság egésze is. A 7. táblázat különböző attitűdcsoportok szerint tartalmazza a spanyol választók ismérveit. Erre a felosztásra azért volt szükség, hogy a pártcsaláddal kapcsolatos eddigi megállapításokat, például a bevándorlásellenességet vagy a nacionalizmust, összehasonlíthassuk a VOX szavazóinak attitűdjeivel.

Az első két csoport, vagyis az intézményekkel és politikai szereplőkkel szembeni bizalom, valamint a kormányzattal szembeni elégedettség az elitellenességet hivatott mérni, a politikai rendszer működésének értékelése pedig a rendszerellenességet. Utóbbi esetében azonban hangsúlyoznám, hogy ezen attitűd kapcsán az alacsony értékek nem jelentik a demokratikus rendszer teljes elvetését, csupán a jelenlegi formájában működő rendszerrel szembeni

elégedetlenséget. A migrációs folyamatok értékelése és az LMBTQ közösséggel kapcsolatos attitűdök a bevándorlásellenességet és a szexuális kisebbségekkel szembeni elfogadás mértékét igyekeznek megmutatni. A következő csoport a nemzeti szuverenitás fontosságát és az Európai Unióhoz fűződő kapcsolatot jelzi. Az egyéb attitűdök pedig a tekintélyelvűség, a rendpártiság és tradicionális értékekhez való viszonyt hivatottak bemutatni.

<i>Attitűdcsoportok</i>		<i>Pártpreferencia</i>					
		<i>UP</i>	<i>PSOE</i>	<i>C's</i>	<i>PP</i>	<i>VOX</i>	<i>Összesen</i>
Intézményekkel, politikai szereplőkkel szembeni bizalom (1-10)	ENSZ	4,64	4,98	5,50	4,86	4,23	4,81
	EP	4,20	4,99	5,21	4,60	3,47	4,48
	Igazságszolgáltatás	4,21	5,31	5,97	5,48	4,01	4,75
	Parlament	4,10	4,93	5,03	4,32	3,28	4,22
	Pártok	2,43	2,96	3,01	2,81	1,47	2,59
	Politikusok	2,47	3,13	2,87	2,83	1,48	2,62
Kormányzattal szembeni elégedettség (1-10)	Kormányzat	3,43	4,60	2,87	2,49	1,57	3,22
	Gazdaság	3,70	4,46	4,27	4,46	3,48	4,12
	Oktatás	4,33	5,58	5,02	5,19	4,77	5,06
	Egészségügy	5,40	6,29	6,07	6,48	5,88	6,01
Politikai rendszer működésének értékelése (1-10)	Demokrácia működése	4,11	5,73	5,43	5,32	3,91	4,79
	Politikára gyakorolt állampolgári befolyás	4,11	4,34	4,27	3,88	3,58	4,08
	Döntések átláthatósága	3,67	4,14	3,49	3,58	3,33	3,73
	Állampolgárok érdekének figyelembevétele	4,16	4,70	4,18	4,26	3,55	4,25
Migrációs folyamatok értékelése (1-10)	Gazdasági hatások	6,83	6,29	5,96	5,32	3,55	5,98
	Kulturális hatások	7,61	6,71	6,17	5,77	3,10	6,48
	Országokra gyakorolt hatás: negatív/pozitív	6,79	5,85	5,54	5,03	2,85	5,65
LMBTQ közösség (1-5)	LMBTQ személyek elfogadása	4,74	4,46	4,53	4,07	4,10	4,42
	Örökbefogadás támogatása	4,69	4,27	4,15	3,66	3,82	4,18

ES vs. EU (1-10)	Érzelmi kötődés: ES	6,53	8,08	8,58	8,72	9,26	7,60
	Érzelmi kötődés: EU	5,91	6,74	7,22	6,74	6,64	6,41
	Európai integráció értékelése	6,57	6,65	6,43	5,90	5,10	6,36
Egyéb attitűdök	Ideológiai pozíció (1-10)	2,26	3,42	5,51	6,58	7,84	4,34
	Vallásosság mértéke (1-10)	1,75	3,74	3,96	5,60	4,80	3,78
	Szabálykövetés fontossága (1-6)	3,39	3,90	4,03	4,36	4,64	3,87
	Hagyományok fontossága (1-6)	3,40	4,33	4,43	4,56	4,78	4,29
	Erős kormányzat iránti igény (1-6)	4,77	4,85	5,15	5,13	5,34	4,94

7. táblázat A spanyol választópolgárok attitűdjei

Jegyzet: A táblázat soraiban szereplő adatok az egyes pártok szavazói által adott válaszok átlagos értékeit mutatják. Az alacsonyabb értékek értelemszerűen kisebb mértékű, a magasabb értékek pedig nagyobb mértékű bizalmat, elégedettséget és egyetértést jelentenek.

Forrás: Saját gyűjtés az ESS adatsora alapján

A spanyol választókról évtizedekre visszamenőleg kijelenthető, hogy jelentős mértékben támogatják a demokráciát, azonban a demokrácia működésével való elégedettségük ingadozó, a politika iránti bizalmi szintjük pedig viszonylag alacsonynak mondható (Montero–Torcal, 1990). A 2008-as gazdasági válságot és a pártok által elkövetett korrupciós botrányok sorozatát követően, valamint a kormányzat lassú reagálóképességének köszönhetően soha nem látott mélypontra süllyedt az intézményi bizalom és a demokráciával való elégedettség szintje (Torcal–Christmann, 2020). Az adatokból az látható, hogy jelentős mértékű előrelépés etekintetben nem történt. A pártokkal és a politikusokkal szembeni bizalom értéke a teljes lakosságon belül 3 alatt van, a parlamenttel, illetve a politikailag semlegesnek mondható jogrendszerrel szemben valamivel nagyobb a bizalom, de még így is jelentősen elmarad a korábban mutatott szinttől. A két szupranacionális szervezettel szembeni bizalom hasonló értékeket mutat, bár ezt én inkább a semlegesebb hozzáállásnak tudom be, mintsem elégedetlenségnek.

A VOX szavazói esetében az egyébként sem túl magas intézményi bizalom még alacsonyabbnak mondható, különösképpen a pártokkal és a politikusokkal szemben. Emellett a nemzeti parlamenttel és az Európai Parlamenttel szembeni bizalmatlanság is körükben a

legnagyobb, jelentősen felülmúlva a további pártok szimpatizánsait. A többi szereplő közül a VOX választói leginkább a Podemos szavazóihoz hasonlítanak, mely nem túl meglepő, hiszen mindkét szereplő egy-egy radikális párt. A kormányzati teljesítmény értékelése valamivel vegyesebb képet mutat, hiszen az oktatással, de főleg az egészségüggyel kapcsolatban nagyobb az elégedettség az állampolgárok körében, ellenben a gazdaság, de még inkább a kormányzat egészével szemben nagyobb az elégedetlenség. A VOX szavazói jelen esetben is nagyobb elégedetlenséget mutatnak a lakosság egészéhez képest. Bár az oktatás és az egészségügy kapcsán nincs akkora eltérés, a kormányzattal szemben fele annyira elégedettek a párt választói. Ezen attitűdök kapcsán ugyancsak elmondható, hogy a Podemos szavazóival összehasonlítva látható a legnagyobb hasonlóság, azzal a különbséggel, hogy a kormányzattal szembeni elégedettség a Podemos esetében jóval nagyobb.

A politikai rendszer működésének értékelése az eddigiekhez hasonló képet mutat. A demokrácia működését értékelték legjobbra az állampolgárok, azonban ez ismételten nem mondható túl pozitív eredménynek. A politikai döntésekre kifejtett befolyást, de főleg a transzparenciát még ennél is alacsonyabbra értékelték. A VOX szavazói minden kérdéskörben jóval rosszabb pontszámot adtak, nemcsak a spanyol összlakossághoz, hanem a többi párt szavazójához viszonyítva is.

A VOX választóiról összességében az mondható el, hogy a spanyolok körében egyébként sem túl magas intézményi bizalom, kormányzati elégedettség, valamint a politikai rendszer működésének jelenlegi formájával szembeni elégedetlenségnél is rosszabb értékeket látunk esetükben. Ennek okán kijelenthető, hogy a párt szavazói között nagyobb arányban vannak jelen olyan személyek, akiket elitellenesség és rendszerellenesség jellemez.

A spanyolok körében a migrációs folyamatok értékelése közepes, illetve annál egy kicsit pozitívabb képet mutat. A lakosság egésze a kultúrára kifejtett hatásokat értékelte legjobban a három tényező közül, de nem sokkal maradnak el ettől az adattól a gazdaságra gyakorolt pozitív hatások. Mint látható, a migráció ország egészére gyakorolt hatásait inkább pozitívrá értékelte az összlakosság. A Podemos, valamint a VOX szavazói esetén mutatkozik meg a legnagyobb eltérés az országos adatoktól, noha ellentétes irányban. A Podemos választói jóval pozitívabban tekintenek a migrációra mindhárom kérdéskör kapcsán, mint a teljes népesség. Ezzel szemben a VOX szavazói jóval negatívabban értékelték a migrációs folyamatok hatásait, azaz esetükben valóban megállja helyét az átlagosnál jóval nagyobb mértékű bevándorlásellenesség.

Szexuális kisebbségekhez való viszonyulás terén a spanyol lakosság kifejezetten elfogadónak tekinthető. A legelfogadóbbak a Podemos szavazói, akik a meleg párok örökbefogadását az átlagosnál jelentősen magasabb mértékben támogatják. De a többi párt

szavazóiról sem mondható el, hogy kifejezetten elutasítóak lennének a közösség tagjaival szemben. Érdekes módon még a VOX választói is viszonylag közel vannak a maximálisan adható 5-ös értékhez, bár az örökbefogadás támogatása terén valamivel nagyobb az elutasítottság. A spanyol pártok szavazói közül a leginkább „elutasítónak” a PP szimpatizánsai tekinthetők. Ennek okát elsősorban abban látom, hogy választóik több mint felét a legidősebb korosztály teszi ki, akik köztudottan inkább idegenkedőnek nevezhetők ebben a témában.

Spanyolországhoz minden párt választója, leszámítva a Podemost, az átlagnál jobban kötődik érzelmileg. A minimális eltérések ellenére mégis a VOX szavazóira jellemző a legnagyobb mértékű érzelmi kötődés. Az Európai Unió kapcsán minden érték alacsonyabb, de az előbbi megállapítás ebben az esetben is megállja a helyét. Érdekes módon még a radikális jobboldal támogatói is az átlagnál jobban kötődnek az Európai Unióhoz. Ennek ellenére az európai integráció eddigi eredményeit minden pártnál, illetve az összlakosságnál is rosszabbul értékelték. Ez azonban nem jelent erőteljes euroszkepticizmust, ugyanis a VOX szavazóinak csupán 15%-a szavazna az EU-ból való kilépésre egy esetleges népszavazás esetén. A többi párt szavazójához viszonyítva ez az arány minden esetben legalább 10 százalékponttal magasabb (ESS, 2020), ellenben ezt mégsem nevezném magas szintű euroszkepticizmusnak.

Egyéb attitűdök terén az látható, hogy a VOX szavazói a szabálykövetést, a hagyományokat, illetve az erős kormányzatot fontosabbnak tartják az átlagosnál. Nem túl meglepő módon kijelenthető az, hogy minél baloldaliabb valaki az említett tényezőket annál kevésbé tartja fontosnak. A vallásosság mértéke kapcsán a korábbi állítások ismételten elmondhatók, azzal a különbséggel, hogy bár a VOX szavazói valóban vallásosabbak az átlagnál, nem ők, hanem a PP választói a leginkább vallásos csoport. Ezt ismételten a szavazók életkori összetételével magyaráznám.

Az ideológiai önbesorolásból egyértelmű kép rajzolódik ki. Az enyhén balra tolódott spanyol társadalomban a leginkább baloldali szavazók a Podemost támogatják, míg a legjobboldalibbak a VOX-ot. Az ideológiai skálán elfoglalt pozíció alapján kijelenthető, hogy esetükben nem kizárólag proteszt szavazatokról beszélhetünk, mely az elitellenességből, a demokrácia működésével való elégedetlenségből vagy a bevándorlásellenességből fakad, hanem ideológiai alapú választásról, hiszen ténylegesen ők teszik ki a társadalom egészének leginkább jobboldali részét.

IV.3. A VOX szavazóinak legfontosabb jellemzői

A VOX választóiról összességében a következők mondhatók el. Szavazóbázisukat többségében a fiatal felnőtt és középkorú férfiak teszik ki, akik leginkább 100 ezer főnél kisebb

településeken élnek. Túlnyomó többségük középfokú végzettséggel rendelkezik és a középosztály tagja, noha a legfelsőbb rétegekhez tartozók is az átlagosnál jóval nagyobb arányban találhatók meg közöttük. Jövedelmüket tekintve nem rajzolódik ki egyértelmű tendencia, azonban az kijelenthető, hogy elsődlegesen nem a legszegényebb csoportokhoz tartoznak. Az átlagosnál jóval nagyobb mértékben jellemzi őket az elitellenes, rendszerellenes és bevándorlásellenes attitűd. Továbbá markánsan jobboldali pozíciójukból kifolyólag tekintélyelvűbbek, rendpártibbak és vallásosabbak, mint egy átlag spanyol választó.

Jogosan merülhet fel a kérdés, miszerint a VOX szavazói korábban vajon mely pártokat preferálták? A 8. táblázat tartalmazza a CIS által készített felmérések eredményeit, melyeket a 2019. áprilisi választásokat megelőzően, illetve a novemberben megismételt választások után készítettek. A tavaszi állapotok szerint a VOX szavazói korábban, azaz a 2016-os választásokon még több mint 63%-ban a PP-re, 16%-ban pedig a Ciudadanosra voksoltak. A két baloldali pártot választók aránya ezzel szemben együttesen csupán 9%-ra tehető. A novemberi választások után felvett adatok ezzel szemben azt mutatják, hogy a párt szavazóinak 68%-a már a tavasszal tartott választásokon is a VOX-ra szavazott, noha valamivel több mint 29%-uk a jobboldali, 6%-uk pedig a baloldali pártok valamelyikére voksolt.

<i>Korábbi szavazatok</i>	<i>Általános választások</i>	
	<i>2016. június</i>	<i>2019. április</i>
VOX	1,60%	68,00%
Partido Popular	63,60%	14,48%
Ciudadanos	16,60%	8,81%
Partido Socialista Obrero Español	5,80%	4,30%
Unidas Podemos	3,00%	1,89%
Egyéb párt	1,40%	0,63%
Érvénytelen szavazat	1,00%	0,31%
Nem emlékszik/Nem válaszol	7,00%	1,57%
Összesen	100,00%	100,00%

8. táblázat A VOX szavazóinak korábbi pártpreferenciája

Forrás: Saját gyűjtés a CIS adatsorai alapján

Összefoglalva az adatokat kijelenthető, hogy a párt szavazóibázisának túlnyomó többsége a jobboldalról érkezett. A három jobboldali párt között jelentős mértékű átjárás rajzolódik ki, hiszen 2019 áprilisában a PP súlyos vereségéből a VOX és a Ciudadanos is profitált. Novemberben nagyon hasonló dolog történt, annyi különbséggel, hogy ekkor a Ciudadanos veszítette el szavazóinak egy igen jelentős részét, viszont a VOX és a PP nagymértékben megerősödött.

V. Kínálati oldal

Ebben a fejezetben a kínálati oldalon, azaz a VOX által képviselt legfontosabb ügyeken, azok közlési formáján, a párt belső szerkezetén és működésén, illetve a spanyol pártrendszer jellemzőin lesz a hangsúly. Igyekszem kiemelni azokat a legfontosabb pontokat, amelyek elősegítették a VOX hirtelen történő berobbanását a spanyol politikába, valamint azt, hogy ezeket az elemeket a spanyol radikális jobboldal hogyan használta ki elért eredményeik reprodukálására, valamint ezek későbbi növelésére.

V.1.A VOX értékei, céljai és törekvései - Agenda España

A VOX alapszabálya 8 pontban foglalja össze a párt legfontosabb céljait és törekvéseit, melyek a következők: (I) a spanyol nemzet és a haza felbonthatatlan egységének a védelme, illetve a patriotizmus népszerűsítése; (II) a demokrácia, a jogállamiság és az egyéni szabadságjogok védelme; (III) azonos jogok és kötelezettségek minden spanyol számára, vagyis a törvény előtti egyenlőség biztosítása; (IV) a civil társadalom jelenlétének biztosítása a közéletben; (V) a szabadpiac és a magántulajdon védelme; (VI) az élethez való jog biztosítása, illetve a családvédelem; (VII) az ország nemzetközi pozícióinak megerősítése; (VIII) a spanyol nyelv használatának joga, ismeretének elvárása, valamint a spanyol nyelvű közszolgáltatások garantálása az ország teljes területén (VOX, 2020). A honlapjukon található rövid önjellemzésük az elhangzottak mellett kiemeli, hogy a VOX „egy rendkívül szükséges mozgalom, amely azért született, hogy az intézményeket a spanyolok szolgálatába állítsa, szemben a jelenlegi modellel, amely a spanyolokat a politikusok szolgálatába állítja.” (ford. tőlem) (VOX, é.n.)

A VOX esetében a fasiszta és szélsőjobboldali jelző élből elvethető, hiszen egyaránt elfogadják a demokratikus berendezkedést és a szabadpiacot. A különböző pontokban egyértelműen fellelhetők a nacionalizmus jelei, valamint a népet szolgálni akaró politika igénye, mely fel kíván lépni a korrump és a társadalmat megtevesztő politikusokkal szemben, amely viszont egyértelműen populista kijelentésnek mondható. Ezek az elemek valóban kiemelt fontossággal bírnak egy radikális jobboldali párt esetén, ellenben a pontok többségének a tartalmát akár egy liberális párt is elmondhatná magáról. Éppen ezért, annak érdekében, hogy a VOX legfontosabb üzeneteit, céljait és különböző problémákra adott megoldási javaslatait részletesebben láthassuk érdemes áttekintenünk a párt jelenlegi programját, vagyis a 2021. őszen megjelent Agenda España-t. A dokumentumban 20 témakör tematikusan kerül tárgyalásra, érintve a VOX által azonosított problémákat és a párt ajánlásait. Az Agenda España

igencsak eklektikusnak mondható, hiszen nemcsak rengeteg kérdéskört érint, hanem számos ponton egymással kevésbé összeegyeztethető elemet tartalmaz.

A VOX egyik legfontosabb programpontja, mely markánsan megkülönbözteti őt a pártrendszer többi szereplőjétől, a spanyol állam átalakításának követelése, azaz „egy közigazgatásilag decentralizált, de politikailag egységes Spanyolország megteremtése” (ford. tőlem) (VOX, 2021a: 7). Állításuk szerint az autonóm tartományok jelenlegi formájukban egyenlőtlenségeket teremtenek a spanyolok között, adminisztratív káoszt okoznak a közigazgatásban, gyengítik az egységes spanyol identitást, valamint a szeparatista erők révén az ország szétesésének a lehetőségével is fenyegetnek. Ezt a problémát a VOX egy erőteljes centralizációval igyekezne kezelni, visszaadva a központi kormánynak az igazságszolgáltatás, a rendvédelmi szervek, az egészségügy és az oktatás feletti kizárólagos kontrollt. A szeparatista erők – pártok és NGO-k egyaránt – állami támogatását teljes egészében megszüntetnék, illetve megakadályoznák a választásokon való elindulásukat Spanyolország egységének védelmében (VOX, 2021a: 6-8).

Gazdaságpolitikai célkitűzéseiket tekintve láthatóak a legszélesebb körű követelések, melyek egyaránt tartalmaznak adócsökkentő és kiadásokat növelő ígéretekkel. A párt eltörölné a vagyonadót, az ajándékozási adót és az örökösödési adót, bevezetnék a családi adókedvezményt, de a jövedelemadó mértékét is csökkentenék. A vállalatok anyagi és adminisztratív terheit egyaránt mérsékelnék, többek között a társasági adókulcs lefaragásával (VOX, 2021a: 21-22). Több pénzt költenének az egészségügyre, oktatásra, és nyugdíjakra (VOX, 2021a: 19), szociális bérlakások építésébe kezdenének, elsősorban a családokat és a fiatalokat megcélozva (VOX, 2021a: 14), valamint a legalacsonyabb béreket megemelnék (VOX, 2021a: 9).

A nemzeti szuverenitás kérdése végigvonul az egész programon, lényegében minden témakört érintve. A spanyol nemzet védelme és önállóságának igénylése megjelenik többek között a biztonságpolitika, az energiapolitika és a gazdaságpolitikai területén, amely magába foglalja a hazai iparpolitika fellendítését a helyi kereskedelem ösztönzését és a hazai termékek védelmét (VOX, 2021a: 15-16). A VOX Európai Unióhoz való viszonyulását is a nemzeti szuverenitás kiemelése határozza meg. Ennek értelmében ugyan együtt kell működni azokon a területeken, ahol a kitűzött célokat gyorsabban és hatékonyabban el lehet érni közösen, de a tagállamok szuverenitását minden esetben tiszteletben kell tartani. Másként fogalmazva, a nemzeti jog az uniós jog felett kell, hogy álljon, a szupranacionális intézmények hatáskörét pontosan meg kell határozni, hogy ne születhessenek olyan döntések, melyek szemben állnak a

nemzeti érdekekkel, valamint az Európai Bizottság senki által nem megválasztott bürokratái helyett a tagállamokat kell vezetői pozícióba emelni (VOX, 2021a: 33-34).

A bevándorlás témaköre is kiemelt helyen szerepel el a párt programjában. A VOX elérendő célként fogalmazza meg az országban illegálisan tartózkodó migránsok kiutasítását és a bevándorlókat segítő NGO-k anyagi támogatásának leállítását, de emellett azt is szorgalmazza, hogy a határsértők számára szüntessék meg az egészségüghöz való hozzáférést, mivel jelenlétük növeli a várólistákat, hátrányosan érintve a spanyol polgárokat (VOX, 2021a: 25-26).

Érdekes módon számos liberálisnak mondható követelés is megjelenik programjukban, például az emberi méltóság, a lelkiismereti- és szólásszabadság, valamint az egyenlő jogok biztosítása mindenki számára. Az említettek elérése érdekében minden olyan törvényt meg kell szüntetni mely spanyol és spanyol között különbséget tesz – pl. nemi alapú erőszakról szóló törvény (VOX, 2021a: 6) – vagy például nem lehet rákényszeríteni az abortusz és/vagy az eutanázia végrehajtását az egészségügyi szakemberekre, mivel ez sértené a lelkiismereti szabadságot (VOX, 2021a: 18). Végezetül a VOX küzdeni óhajt a cancel culture és a politikai korrektség ellen, melyekre a szólásszabadság ellenségiként tekint (VOX, 2021a: 41).

Mint az a felsorolásból látható a program valóban elég sokrétű, mégis egyértelműen fellelhetők benne a radikális jobboldali pártok legfontosabb ismérvei. Központi elem a nacionalizmus, mely euroszkepticizmus, a nemzeti szuverenitás hangsúlyozása és a gazdaságpolitikai protekcionizmus formájában ölt testet. Előkerülnek rendpárti és tekintélyelvű elemek, mint például a szeparatistákkal szembeni erőteljesebb fellépés vagy az illegális migránsok kitoloncolása. Utóbbi elem a párt bevándorlásellenes álláspontjára is remekül rávilágít, mely szintén a pártcsalád egyik fontos jellemzője. A rendszerellenes szólások ugyancsak fontos részét képezik a pártprogramnak, melyek bár nem a demokrácia felszámolására tesznek kísérletet, ellenben a spanyol rendszert alapjaiban óhajtják átalakítani. Ugyan a programban hangsúlyosak a liberális elemek, azonban a VOX egyéb megnyilatkozásaiból a szociokulturális konzervatívizmusra utaló jelek – abortusz és eutanázia elutasítása, szexuális kisebbségek kérdése – is tapasztalhatók (González, 2021). Mint említettem gazdaságpolitikájukban kulcsfontosságú a protekcionizmus, azonban emellett egyaránt megjelennek hangsúlyosan jobb – adócsökkentés, vállalatok anyagi terheinek csökkentése – és baloldali – munkavállalók védelme, szociális bérlakás-program – elemek. Meglátásom szerint ezek vegyítése azt a célt szolgálja, hogy osztályokon átívelő szavazóbázisra tegyenek szert (lásd: „nyerő formula” Kitschelt és McGann munkájában), illetve a főleg baloldali elemek jóléti sovinizmusként is

értelmezhetők, hiszen ezek a kiváltságok csak a spanyol nemzet tagjaira vonatkoznak, a bevándorlókra például egyáltalán nem.

Egy elengedhetetlen tényezőről mindenképpen említést kell még tenni, nevezetesen az ellenségképek szerepéről. Az Agenda España három olyan csoportot említ meg, amelyek egyértelműen a spanyol nemzet ellenségei a VOX szemében: az illegális migránsokat, a széparatistákat, illetve meglátásom szerint a legfőbb ellenséget, a szocialista-globalista elitet.

A spanyol radikálisok lényegében minden általuk észlelt problémáért ezt a csoportot teszik meg felelősként, melyek az állam határain kívül és belül egyaránt tevékenykednek a spanyol nép ellen. Az országon belüli szocialista-globalista elit tetteinek köszönhetők a munkaerőpiacon uralkodó rabszolga körülmények (VOX, 2021a: 9), az ipar szisztematikus leépítése és az alacsony bérek (VOX, 2021a: 29), az egyéneket és a hazai termelőket sújtó, megfizethetetlenül magas adók (VOX, 2021a: 21), illetve a Spanyolország szuverenitásának gátat szabó, nemzetközi függelmi viszonyok kialakulása (VOX, 2021a: 33). A határokon túli szocialista-globalista elit – természetesen a hazai ellenségekkel kiegészülve – olyan romboló eszméket propagál, és próbál másokra is ráerőltetni, mint például a multikulturalizmus, a genderideológia vagy újabban a klímavallás (VOX, 2021a: 19).

Az ellenségképek kapcsán további két fontos jellemzőjére is fény derül, vagyis az elitellenességre és a populizmusra. Az elitnek tulajdonítják minden baj forrását, felruházza őket az eredendően rossz jelzővel, ezzel szemben a spanyol nemzet tagjait úgy próbálják meg bemutatni, mint egy olyan szerencsétlen csoportot, akik kizárólag a pusztító tevékenységet folytató és rajtuk élősködő elitnek köszönhetik rossz helyzetüket.

Visszaulva a korábbi fejezet eredményeire látható, hogy a VOX által felvetett témák és a szavazóbázisukra jellemző legfontosabb attitűdök között komoly átfedés van. A szexuális kisebbségekhez való viszony az egyetlen olyan pont, ahol eltérések tapasztalhatók. Ennek köszönhetően a párthoz való értékalapú kötődés bizonyítéka még inkább igazolhatóvá válik. Ellenben nyilván nem mindenki radikális jobboldali beállítottságú azok közül, akik a VOX-ra szavaznak. Annak köszönhetően, hogy a VOX üzenetei igen sokrétűek, és lényegében minden csoportot targetálnak, kialakítottak egy osztályokon és korcsoportokon átívelő szavazóbázist, melynek eredményeként olyanokat is képesek voltak megszólítani, ha kisebb mértékben is, akik egyébként nem helyeznék el magukat a bal-jobb skála jobb szélére.

Llamazares és szerzőtársai (2006) korábban arra a következtetésre jutottak, hogy két tényező teremtené meg a lehetőségeit egy radikális jobboldali párt megerősödésének: (I) a Néppárt mérséklődése (lásd: A spanyol pártrendszer trendjei c. alfejezet), valamint (II) a társadalomban népszerűtlennek számító falangista és francoista ideológiai elemek elhagyása.

A VOX programjának elemzéséből látható, hogy utóbbit teljes egészében elhagyták, ami így nagyban segített helyzetükön. A VOX-ról egyértelműen kijelenthető, hogy egy modern, radikális jobboldali párt, aki előszeretettel alkalmaz populista retorikát, ezáltal minden olyan jellemző birtokában van, amelyek a pártcsaládba való tartozás feltételeiként meghatározhatók.

V.2.A VOX belső felépítése, szervezete és tagsága

Belső felépítését tekintve a VOX négy fontos szervezetből áll: az Országos Végrehajtó Bizottságból, a Nemzeti Másodtitkárokból, a Garanciabizottságból, illetve a Választási Bizottságból. Részben illeszkedve Spanyolország közigazgatási beosztásához a VOX egyaránt rendelkezik helyi és tartományi alapszervezetekkel. A párt működési szabályzata alapján az Országos Végrehajtó Bizottság (OVB) számít messze a legfontosabb szervnek, melynek tagjai a párt elnöke, a három alelnök, a főtitkár, a kincstárnok, illetve még hat egyéb tag. Ez a szervezet felel a párt irányításáért, meghatározza a stratégiai célokat, illetve jogosult kötelező érvényű utasításokat adni az összes pártszervnek. Ezen felül az említett bizottságnak a jelöltállítás folyamatában is kiemelt szerepe van. Bár a jelöltek kiválasztását és listájuk összeállítását az alacsonyabb területi szinteken működő regionális és helyi bizottságok állítják össze, azaz a folyamat meglehetősen decentralizált, az összeállított listákat azonban az OVB-nek el kell fogadnia, amelyeket adott esetben akár teljes egészében átalakíthat. Ezen felül a párt legfőbb szerve arra is jogosult, hogy az 500 főnél kevesebb tagot számláló tartományi szervezetek élére kinevezze a területi vezetőket (VOX, 2020), csökkentve ezzel a párton belüli demokrácia mértékét. Ez a viszonylag egyszerűnek mondható szervezeti struktúra, melyben kiemelt szerepe van a hierarchikus felépítésnek, gyakori jelenség a radikális jobboldali pártcsaládban. Esetükben viszont kifejezetten különleges jelenségnek mondható, hogy felépítésük nem illeszkedik a spanyol, háromszintű közigazgatási rendszerhez, hiszen a párt nem rendelkezik szervezetekkel a tizenhét autonóm közösség szintjén. Ennek legfőbb okát én a párt által képviseltekben látom, hiszen mint tudjuk a VOX teljesen elutasítja az autonóm közösségek jelenlegi formáját. Ezt a rendszert igyekszik delegitimálni saját szerkezetével is.

A VOX elindulása óta nagy hangsúlyt fordít tagságának növelésére. A pártnak 2017 decemberében kevesebb mint 5 ezer tagja volt, azonban ez a szám egy évvel később már 14 ezerre nőtt, azóta pedig meghaladta a 60 ezret is (VOX, 2021b). Vagyis kijelenthető, hogy a párt a rájuk irányuló nagyfokú figyelmet kihasználva, saját magát is igyekezett bővíteni, illetve fejleszteni, hiszen 2019-ben jelentős átalakítások történtek a VOX belső életében. A változásoknak két fontos lépcsőfoka volt: egyfelől ekkor került bevezetésre a területi vezetők rendszere, amely hatékonyabbá tette a működést, másfelől kezdetét vette a helyi, területi és

országos vezetők képzése is (infoLibre, 2019), mely a tényleges professzionalizálódás felé tett fontos lépéseként értelmezhető.

Jelentős választási áttöréseket persze el lehet érni stabil szervezeti háttér nélkül is, azonban annak érdekében, hogy az elért eredmények a későbbiek során megismételhetők, illetve akár növelhetők legyenek, a stabil, hatékonyan működő pártszervezeti struktúra megléte elengedhetetlen (Mudde, 2007: 265). Mint látható a VOX igyekszik az említett kritériumnak megfelelni, hogy jelenléte hosszútávon megmaradhasson a spanyol pártrendszerben, és ne csak egy különleges színpontként emlékezzenek rájuk. Az első sikereik óta folyamatosan növelték tagjaik létszámát, átalakították a szervezeti struktúrájukat, illetve képzéseket indítottak annak érdekében, hogy a párt vezetőit hosszútávon is képesek legyenek biztosítani. Azaz elődjeikhez képest jóval szervezettebbek, előrelátóbbak és professzionálisabbak.

V.3.A média hatása

A médiában való megjelenés nyilvánvalóan nem csak a radikális jobboldali pártok számára kulcsfontosságú tényező, hanem minden politikai szereplő számára. Korábban Ellinas-ra hivatkozva kitértem rá, hogy a médiajelenlét egy párt életében főleg a kezdeti időszakban a legfontosabb, mert ekkor anyagi erőforrásaikhoz képest jóval nagyobb mértékben képesek üzeneteik megjelenítésére, illetve azok eljuttatására a választókhoz.

Áttörését megelőzően a VOX több esetben képes volt országos méretű médiamegjelenést produkálni egy-egy ügy kapcsán. Ilyen volt többek között a már korábban említett katalán válság időszaka, illetve az egy évvel későbbi madridi rendezvényük. A Vistalegre-i nagygyűlés jelentette számukra az igazi médiaáttörést, ugyanis Spanyolország két legolvasottabb lapjában, az El Mundo-ban és az El País-ban, korábban soha nem látott számban jelentek meg a pártról szóló beszámolók. Ez a mértékű médiafigyelem abszolút számokban is jónak tekinthető, a VOX akkori méretéhez képest viszont egészen kimagasló (Olalla et al., 2019). A pártról megjelenő írások igen részletesen mutatták be a VOX legfontosabb üzeneteit, mint például a katalán szeparatizmus elleni erőteljesebb fellépés fontosságát, az illegális migráció megállítását és a pártrendszer többi szereplőjére vonatkozó durva megjegyzéseket, melyekkel a VOX igyekezte delegitimálni őket, ezzel is ráerősítve a spanyol társadalom pártellenes attitűdjére. Mivel az említett eseményekre csupán néhány héttel az andalúziai választások előtt került sor, sok választó érezhette azt a párt nagyfokú médiajelenlétéből, hogy jelentős erőt képviselnek, amely fokozhatta a rájuk való szavazási hajlandóságot.

A VOX azonban nemcsak a hagyományos média eszközeit használta ki, hanem a közösségi média jelentette lehetőségeket is. Ezen felületek használatával egy jóval közvetlenebb

kapcsolatot tudott kialakítani választóival, a közvetített üzenetek tartalmát pedig teljes egészében kontrollálni tudta, melyre például egy televíziós interjúban vagy egy pátról szóló újságcikkben nincs lehetőség, valamint a fiatalabb választókhoz is eljutott, akik, mint korábban láttuk, közel sem elhanyagolható részét teszik ki szavazóbázisuknak.

A spanyol pártok közül a VOX rendelkezik a legnagyobb követői bázissal az Instagram és a YouTube felületein. A többi párttal szembeni legjelentősebb előnye Instagramon látható, ugyanis jelenleg több mint 650 ezer követővel rendelkezik, ezzel szemben a második helyezett Podemos „csupán” 260 ezerrel. Az említett platformokat a kampányok során is kiemelten kezelik üzeneteik közzétételére. Ez a tevékenység pedig meglehetősen sikeres, ugyanis az említett felületeken a spanyol pártok közül a VOX hatása és láthatósága a legnagyobb (Cea Esteruelas, 2019: 41). A 2019 áprilisában tartott választás kampányában Instagram posztjaiknak 56%-át az „ellenség-veszély” dimenzió mentén lehetett értelmezni, mely elsősorban a szeparatistákra, a muszlim bevándorlókra, a baloldalra, illetve a feministákra vonatkozott (Aladro–Requeijo, 2020: 211). Vagyis az ellenségképek szerepeltetése a kampányuk szerves részét képezte. Mindezt egy olyan felületen, ahol rövid, lényegre törő üzeneteket lehet átadni képi vagy videós illusztrációval, ténylegesen megszemélyesítve az általuk megjelölt legfőbb ellenségeket.

Az említett kampányban a VOX legtöbbet szereplő politikusa a pártelnök, Santiago Abascal volt, aki az összes poszt 42%-ban jelent meg valamilyen formában. Hozzá képest a párt többi, ugyancsak országos ismertségű politikusa jóval kisebb arányban jelent meg a felületen, Javier Ortega Smith 9, Iván Espinosa de los Monteros és felesége Rocio Monasterio 4-4%-ban (Aladro–Requeijo, 2020: 212). Abascal ilyen mértékű szerepeltetését a párt megerősödésének szempontjából egy fontos tényezőnek gondolom. Esetében ugyanis egy roppant karizmatikus politikusról van szó, akivel meglátásom szerint egy átlag választópolgár jóval könnyebben tud azonosulni, mely végül a választások napján, az így megszerzett szavazatoknak köszönhetően, a párt egészét sikerre viheti.

V.4. A spanyol pártrendszer trendjei

A szakirodalmi áttekintőből látható volt, hogy a radikális jobboldali párt kialakított imázsa mellett fontos tényező még a többi politikai szereplő stratégiája, illetve az általuk elfoglalt pozíció. Abban az esetben, ha a pártrendszerben nincs egy betöltetlen tér, a jobboldalról érkező új kihívók elé jelentősen nehezebb akadály kerül, melyet szinte lehetetlenség megugrani.

A spanyol pártrendszert 1982 és a 2014/5-ös év között nagymértékű stabilitás jellemezte. A szocialisták '82-es győzelme után még zsinorban háromszor nyerték meg az általános választásokat, vagyis létrejött egy predomináns pártrendszer. Ezt követően viszont dominanciájuk

jelentősen csökkent. 1993-tól kezdve két blokk állt egymással szemben, hiszen a jobboldal egyetlen szereplője a Néppárt lett a CDS eltűnése okán, míg a baloldal egyeduralkodója a PSOE maradt.⁶ Ennek köszönhetőn a két blokk immáron közvetlenül egymással küzdött a középén helyet foglaló választók szavazatainak megszerzéséért. Ez az állapot egészen a 2014-es EP választásokig állt fenn, amikor két újabb szereplő lépett be a politikai térbe, a Podemos és a Ciudadanos (Méndez Lago, 2020).

A 2008-as gazdasági válság eredményeként a kormányon lévő szocialistáknak megszorításokat kellett eszközölniük, ami miatt óriási vereséget szenvedtek 2011-ben. Ugyan a Néppárt programjában adócsökkentést és visszafogottabb megszorításokat ígért, kormányra kerülésüket követően adóemelésbe, tömeges elbocsátásokba és a szociális kiadások csökkentésébe kezdtek (Santana–Montero, 2020). Ezt a káosz helyzetet használta ki a Podemos és a Ciudadanos, akik az évtizedes stabilitás után újoncként léptek be a spanyol pártrendszerbe, hangsúlyosan megkülönböztetve magukat a régi elittől, ezáltal is növelve a polarizáció mértékét.

Ehhez a pártrendszerhez csatlakozott, immáron igen meghatározó pártként a VOX 2018-ban. A spanyol pártrendszer stabilitásának felbomlása és a VOX térnyerése között lényeges változások nem történtek, sőt bizonyos szempontból a helyzet még rosszabb is lett, mint korábban. Amint az az előző fejezetből kiderült az intézményekkel és a demokrácia működésével szembeni elégedetlenség nem igazán csökkent, de emellett újabb problémák is megjelentek a törvényhozási többség kialakítása terén.⁷

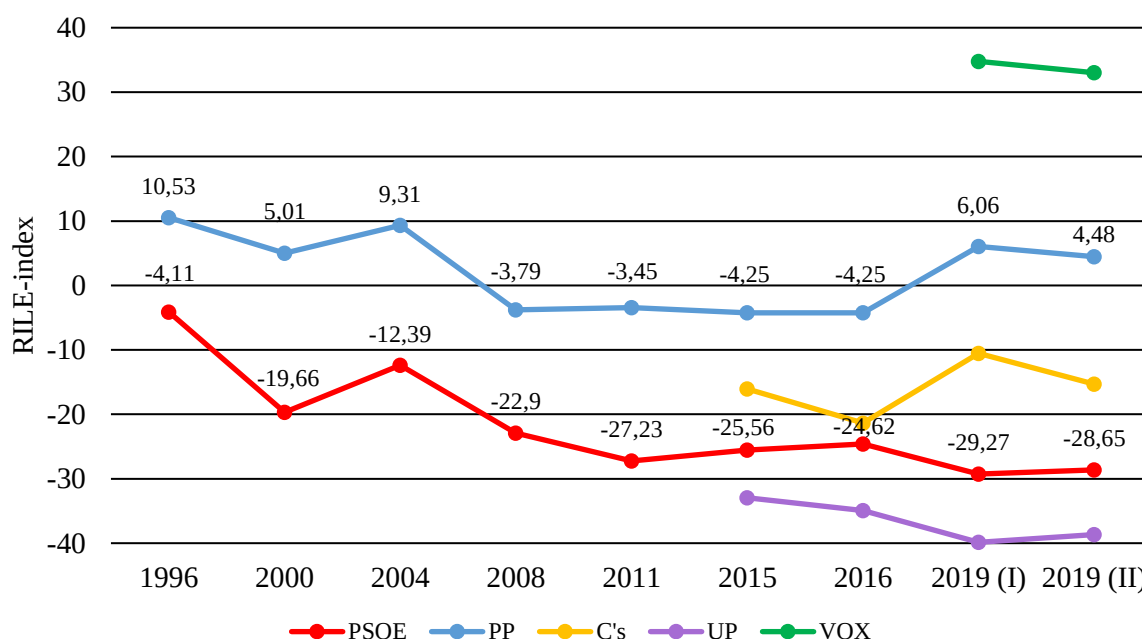
A politikai kontextus rövid tisztázása után igyekszem tesztelni a két egymással versengő hipotézist – Ignazi, illetve a Kitschelt – McGann páros egymásnak ellentmondó felvetését – hogy kiderítsem a VOX esetében melyik állja meg inkább a helyét. A pártok pozíciójának mérésére, valamint évtizedes mozgásuk feltérképezésére a Manifesto Project adatbázisát (továbbiakban MARPOR), és az általuk alkalmazott Rile indexet fogom használni.⁸ Bár a kódolási metódus nem feltétlenül a legpontosabb – például egy jobboldali párt is lehet

⁶ Igaz, hogy a kommunista Egyesült Baloldal (Izquierda Unida) továbbra is jelen volt a törvényhozásban, azonban szerepe mindvégig marginális maradt.

⁷ A 2015-ös választásokat követően egyik pártnak sem sikerült parlamenti többséget kialakítani, ezért 2016-ban megismételték a választásokat. Közel egy évnyi politikai patthelyzet után Mariano Rajoy ismét megszerezte a kormányfői pozíciót (The Guardian, 2016), azonban 2018-ban egy bizalmatlansági indítvánnyal eltávolították őt, helyét pedig a szocialista Pedro Sánchez vette át (El Mundo, 2018).

⁸ A MARPOR adatbázisa a pártprogramok elemzésén alapul. Sajátos kódolási rendszerük segítségével azonosítják a programokban fellelhető bal és jobboldali elemeket bizonyos témák mentén, melynek összegzésével a RILE index végül megmutatja a párt bal-jobb skálán elfoglalt pozícióját.

protekcionista, ők mégis egy baloldali jellemzőként azonosítják – az index arra mindenképpen alkalmas, hogy időbeli összehasonlítást végezhessünk a spanyol pártokkal.

1. ábra A spanyol pártok RILE-index szerinti pozíciója (1996-2019)

Jegyzet: A nullánál magasabb pontszám jobboldali, míg az annál kisebb szám baloldali pártot jelöl a programja alapján.

Forrás: Saját illusztráció a Manifesto Project Dataset alapján (Volkens et. al, 2021)

Az 1. ábra tanúsága szerint Kitschelt és McGann tézise részben igazolható. Igaz, hogy a Néppárt és a PSOE konvergenciája teljes egészében nem valósult meg a vizsgált időszakban, sőt bizonyos választásokat összehasonlítva még nőtt is a közöttük lévő távolság – például 2008-ról a 19,11-es távolság 2011-re 23,78-re nőtt – azonban két dolog biztosan kijelenthető. Egyrészt a 2011-es évtől kezdődően a két párt kimutathatóan közeledett egymás felé, másrészt Mariano Rajoy vezetése alatt a Néppárt nemcsak, hogy elindult a centrum felé, hanem minimálisan át is lépett a skála túloldalára. Mindkét folyamat egészen a 2019-es választásokig tartott, amikor Pablo Casado elnöksége visszavitte a Néppártot a jobboldalra, azonban teljes egészében továbbra sem szerezték vissza korábbi pozíciójukat.

Az említett időszakban a spanyol pártrendszer egésze jelentősen baloldali irányba mozdult el, teret hagyva a politikai paletta jobb oldalán. Jó okunk van azt feltételezni, hogy ez idő alatt nem lettek kevesebben a jobboldali érzelmű szavazók, így rájuk a Néppárt centrumba történő elmozdulása elidegeníthetően hathatott. Az így keletkezett teret elsőként a magát jobbközép, liberálisként definiáló Ciudadanos próbálta meg betölteni, mely eredményeit tekintve eleinte sikerült is, de ez az állapot hosszútávon nem volt fenntartható. Egyfelől a párt, programját

tekintve nem is nevezhető ténylegesen jobboldalinak, így csak azok számára szolgált valós alternatívaként, akik nem a Néppárt bal-jobb skálán történő elmozdulása miatt ábrándultak ki a pártból, hanem például korrupciós ügyeik vagy a 2011-es kampányban tett ígéreteik és kormányzati tevékenységük közötti ellentmondások okán. De, ami ennél jóval fontosabb ok az a katalán válsághoz fűződő viszonyukban keresendő.

A 2017. október 1-jével kezdődő Katalán alkotmányossági válságból a Ciudadanos eleinte profitált. Az országot irányító Néppárt kezéből kicsúszott az irányítás, így a polgárok egy jelentős része úgy értékelte a helyzetet, hogy a Ciudadanos az a párt, amely leginkább képes szembeszállni a függetlenségpárti erővel. A Ciudadanos igyekezett napirenden tartani a kérdést, mert a válság kirobbanása óta láthatóan emelkedett a népszerűsége (El País, 2019), azonban a téma kapcsán egyre növekedő polarizáció mégis a VOX-nak kedvezett, akik a fennálló problémára jóval erőteljesebb és keményebb válaszokat adtak. Erre a jelenségre Mudde is felhívja a figyelmet, hiszen megállapítása szerint, az újdonsült kihívó hasznára válik, ha a többi párt olyan kérdésekre igyekszik helyezni a hangsúlyt, melyekre a radikális jobboldal meggyőzőbb válaszokat képes adni (Mudde, 2007: 241-242).

A 2019 novemberében tartott általános választások után készített felmérésben a megkérdezett választópolgárok 30 százaléka a katalán helyzetet és az autonómia kérdését jelölte meg, mint a kampány legfontosabb témáját, amely magasan a leggyakoribb válasz volt, hiszen például a gazdaságot érintő kérdéseket csupán 4 százalékuk jelölte meg (CIS, 2019). Vagyis a VOX nemcsak, hogy képes volt profitálni a katalán válságból, hanem azt is elérték – legalábbis a polgárok megítélése szerint mindenképp – hogy ez a kérdéskör határozza meg leginkább a választási kampányt. Nem meglepő módon a spanyol radikálisok az említett választáson érték el eddigi legjobb eredményüket.

A VOX az 1. ábra szerint a leginkább jobboldali pozíciót foglalja el a pártrendszerben, és mint korábban láthattuk a programjában is kiemelt jelentőséget tulajdonít a széparatisták jelentette veszélynek. Összességében tehát elmondható, hogy a VOX képes volt betölteni a Néppárt elmozdulása miatt kialakuló űrt a jobboldalon, mivel egyfelől esetükben egy markánsan jobboldali pártról beszélhetünk, másfelől a katalán válság jelentette polarizáció feltehetően sokakat a párt által képviseltekhez „radikalizált”.

Kitschelték ún. visszahatás hipotézisének valóságtartalmára a rendelkezésre álló információk birtokában nem lehet egyértelműen választ adni. Bár valóban igaz, hogy a radikális baloldali Podemos felívelése egybeesik a VOX későbbi megerősödésével, hiszen az említett időszakban több olyan esemény is történt, amelyek kiválthattak egy ilyen irányú reakciót a spanyol választókból – például: a Podemos és a széparatisták szerepe Pedro Sánchez

miniszterelnökké választásában, Franco exhumálása, a Podemos belépése a kormánykoalícióba – ezt ok-okozati viszonyként nehéz lenne elfogadni. Mivel a Podemos jelenleg is a kormány tagja, a későbbiekben születhetnek olyan döntések, amelyek sokakból mély ellenszenvet válthatnak ki, így tolva őket a radikális jobboldal irányába. Ha a VOX térnyerése a jövőben is folytatódik érdemes lehet részletesebben is megvizsgálni a szerzőpáros ezen feltételezését, azonban jelenleg nehéz lenne meghatározni, hogy ennek a tényezőnek pontosan mekkora szerepe is volt a VOX megerősödésében.

VI. Összegzés

Dolgozatomban a VOX megerősödésére hatással lévő tényezőket vizsgáltam. A szakirodalmi összefoglaló és a spanyol radikális jobboldal eddigi tendenciáinak áttekintése után megvizsgáltam azokat a keresleti és kínálati oldali elemeket, melyeket a szakirodalom a radikális jobboldali pártok térnyerésével köt össze.

Elsőnek a VOX szavazóinak legfontosabb ismérveit gyűjtöttem össze, párhuzamba állítva őket a spanyol választópolgárokkal, illetve a pártcsaláddal foglalkozó kutatások eddigi eredményeivel. Megállapítottam, hogy attitűdjeiket tekintve jelentős mértékben elkülönülnek a spanyol választók többségétől, ezzel egyidőben beleillenek a szakirodalom által eddig felrajzolt képbe. Társadalmi és demográfiai jellemzőik vegyesebb képet mutatnak, azonban itt is találtam több olyan elemet, amely a VOX szavazóit megkülönbözteti a többi csoporttól.

Ezt követően rátértem a kínálati oldal tárgyalására, ahol megállapítottam, hogy a VOX, imázsát tekintve, megegyezik a radikális jobboldali pártokkal, üzeneteikkel pedig igyekszik a különböző társadalmi csoportokat egyaránt megcélozni, kialakítva egy osztályokon átívelő szavazóbázist. A médiának, azon belül is inkább a közösségi felületeknek kiemelt szerepe volt abban, hogy a VOX méretéhez képest jóval több embert tudott elérni. Felépítését tekintve ugyancsak azok a jellemzők igazak rá, mint a pártcsalád többi tagjára, emellett nagy hangsúlyt kap a tagság folyamatos növelése, valamint a párt professzionalizálása. Végül megvizsgáltam a spanyol pártrendszer sajátosságait, melynek során igazolásra került, hogy a Néppárt centrumba történő elmozdulása, a korábban kifejezetten stabil pártrendszer felbomlása, illetve a polarizáció növekedése egyaránt segítette a VOX megerősödését.

A VOX térnyerésének legfontosabb tényezőit a következőképpen lehet összefoglalni. Keresleti oldalon már korábban is megeremtődött a lehetősége egy radikális jobboldali párt megerősödésének, hiszen a migráció növekedésével és a gazdasági válság, illetve annak elrontott kezelésének eredményeként nőtt a spanyol társadalom elégedetlensége. A stabil

pártrendszer felbomlásával, valamint a Podemos és a Ciudadanos megjelenésével a VOX előtti út ki lett taposva, hiszen két új szereplő is képes volt áttörni az addigi gátakat. A spanyol radikálisok a katalán válság hatására érdemelték ki először a nagyobb figyelmet, majd az andalúz választások előtti nagygyűlésük eredményeként korábban soha nem látott mértékű médiajelenlétet kaptak. A andalúz választásokon elért sikereket kihasználva igyekeztek növelni tagságukat és hatékonyabbá tenni a pártszervezetet, valamint továbbra is folytatták korábban megkezdett kommunikációjukat a közösségi médiában. Ez a típusú lépésről lépésre történő növekedés lehetővé tette a parlamentbe való bejutásukat. A többi szereplő közül ketten is segítették a VOX-ot, egyfelül a Néppárt, mely már korábban elindult a centrum felé, elidegenítve jobboldali szavazóik egy jelentős részét, másfelől a Ciudadanos, akik saját céljaik érdekében a katalán válság kérdését folyamatosan napirenden tartották. A VOX mindkét történelemből profitálni tudott, hiszen megszerezte a Néppártból kiábrándult szavazókat, akik tényleges jobboldali alternatíva hiányában korábban a Ciudadanos-ra is szavaztak, illetve a napirenden lévő katalán kérdésre sokkal tisztább, és a polgárok számára vonzóbb, hitelesebb válaszokkal tudott szolgálni.

A dolgozat végén érdemes a lehetséges jövőbeli folyamatokra is kitekintenünk. Az eddigiek alapján nagyon úgy tűnik, hogy a VOX hosszútávon képes lesz a spanyol pártrendszer egy nagyon fontos és különleges tagja maradni. E sorok írásakor a párt támogatottságát nagyjából 20 százalékra méri a legtöbb közvéleménykutató. Ez a szám egy olyan üvegplafont jelöl, amely a radikális jobboldali pártok életében a legtöbb esetben áttörhetetlennek bizonyul. De a vajon ez a spanyol példa esetében is így lesz? Esetleg igaza lesz Abascal-nak, és a spanyolok számára tényleg csak pártja marad az egyetlen alternatíva? Nos, az említett kérdésekre jelenleg még nem lehet biztos válaszokat adni. Éppen ezért a párt egyik jelmondatára, a „*¡Sólo queda VOX!*”, vagyis a „csak a VOX maradt” felkiáltásra óvatosságom okán inkább egy kérdéssel felelnék: *¿Sólo queda VOX?...*

Forrásjegyzék

Irodalomjegyzék

- Aladro Vico, Eva – Requeijo Rey, Paula (2020): Discurso, estrategias e interacciones de VOX en su cuenta oficial de Instagram en las elecciones del 28-A. Derecha radical y redes sociales. In: *Revista Latina de Comunicación Social*, (77), 203-229.
- Alonso, Sonia – Kaltwasser, Cristóbal Rovira (2015): Spain: No Country for the Populist Radical Right? In: *South European Society and Politics*, 20(1), 21-45.
- Betz, Hans-Georg (1994): *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. New York: Palgrave Macmillan.
- Cea Esteruelas, María Nereida (2020): Nivel de interacción de la comunicación de los partidos políticos españoles en redes sociales. In: *MARCO*, (5), 41-57.
- Dúró József – Hajdú András (2020): Új nacionalizmus. In: Dúró József (szerk.): *Előzés jobbról? Radikális jobboldal Európában*. Budapest: Mathias Corvinus Collegium Alapítvány, 11-51.
- Ellinas, Antonis A. (2018): Media and the Radical Right. In: Rydgren, Jens (szerk.): *The Oxford Handbook of The Radical Right*. New York City: Oxford University Press, 390-404.
- Ellinas, Antonis A. (2010): *The Media and the Far Right in Western Europe: Playing the Nationalist Card*. New York: Cambridge University Press.
- González Enríquez, Carmen (2017): *La excepción española: el fracaso de los grupos de derecha populista pese al paro, la desigualdad y la inmigración*. Working Paper. Madrid: Real Instituto Elcano. <https://www.realinstitutoelcano.org/documento-de-trabajo/la-excepcion-espanola-el-fracaso-de-los-grupos-de-derecha-populista-pese-al-paro-la-desigualdad-y-la-inmigracion/> (Letöltve: 2022. április 1.)
- Ignazi, Piero (2003): *Extreme Right Parties in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Kitschelt, Herbert – McGann, Anthony (1995): *The Radical Right in Western Europe: A Comparative Analysis*. Michigan: University of Michigan Press.

- Lipset, Seymour Martin (1960): *Political Man: The Social Basis of Politics*. New York: Doubleday.
- Lipset, Seymour Martin – Rokkan, Stein (1967): Cleavage Structures, Party System and Voter Alignments. In: Lipset, Seymour Martin – Rokkan, Stein (eds.): *Party System and Voter Alignments. Cross National Perspectives*. New York: The Free Press.
- Llamazares, Iván – Ramiro, Luis – Saumade, Frédéric (2006): Les espaces politiques restreints de la droite radicale espagnole. Une analyse des facteurs politiques de la faiblesse de la nouvelle droite en Espagne. In: *Pôle Sud*, 25(2), 137–152.
- Méndez Lago, Mónica (2020): Parties and Party System. In: Muro, Diego – Lago, Ignacio (eds.): *The Oxford Handbook of Spanish Politics*. Oxford: Oxford University Press, 329–346.
- Montero, José Ramón – Torcal, Mariano (1990): Voters and citizens in a new democracy: Some trend data on political attitudes in Spain. In: *International Journal of Public Opinion Research*, 2(2), 116–140.
- Mudde, Cas (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mudde, Cas (2019): *The Far Right Today*. Cambridge: Polity Press.
- Muñoz, Jordi (2009): From national-catholicism to democratic patriotism? Democratization and reconstruction of National Pride: The Case of Spain (1981–2000). In: *Ethnic and Racial Studies*, 32(4), 616–639.
- Norris, Pippa (2005): *Radical Right: Voters and Parties in the Electoral Market*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Santana, Andrés – Montero, José Ramón (2020): Elections in Spain. In: Muro, Diego – Lago, Ignacio (eds.): *The Oxford Handbook of Spanish Politics*. Oxford: Oxford University Press, 347–369.
- Torcal, Mariano – Christmann, Pablo (2020): Political Culture in Spain in the Twenty-First Century: Symptoms of a crisis of representation. In: Muro, Diego – Lago, Ignacio (eds.): *The Oxford Handbook of Spanish Politics*. Oxford: Oxford University Press, 313–328.

Adatbázisok

Centro de Investigaciones Sociológicas (2019): *Barómetro de Diciembre 2019. Postelectoral Elecciones Generales: Estudio n° 3269*. Madrid: CIS.

https://www.cis.es/cis/opencm/ES/1_encuestas/estudios/ver.jsp?estudio=14479

(Letöltve: 2022. április 1.)

Centro de Investigaciones Sociológicas (2019): *Macrobarómetro de Marzo 2019. Preelectoral Elecciones Generales: Estudio n° 3242*. Madrid: CIS.

https://www.cis.es/cis/opencm/ES/1_encuestas/estudios/ver.jsp?estudio=14447&cuestionario=17380&muestra=24134 (Letöltve: 2022. április 1.)

Centro de Investigaciones Sociológicas (2019): *Macrobarómetro de Octubre 2019. Preelectoral Elecciones Generales: Estudio n° 3263*. Madrid: CIS.

https://www.cis.es/cis/opencm/ES/1_encuestas/estudios/ver.jsp?estudio=14473&cuestionario=17452&muestra=24446 (Letöltve: 2022. április 1.)

ESS (2020): *European Social Survey Round 9 Data. Data file edition 3.1*. NSD. Norway: Norwegian Centre for Research Data. Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. [doi:10.21338/NSD-ESS9-2018](https://doi.org/10.21338/NSD-ESS9-2018). (Letöltve: 2022. április 1.)

Volkens, Andrea – Burst, Tobias – Krause, Werner – Lehmann, Pola – Matthieß Theres – Regel, Sven – Weißels, Bernhard – Zehnter, Lisa (2021): *The Manifesto Data Collection. Manifesto Project (MRG/CMP/MARPOR). Version 2021a*. Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung. <https://doi.org/10.25522/manifesto.mpps.2021a> (Letöltve: 2022. április 1.)

Internetes források

ABC (2014): Santiago Abascal, elegido nuevo presidente de Vox con el 91% de los votos. ABC. <https://www.abc.es/espana/20140920/abci-santiago-abascal-presidente-201409201659.html> (Letöltve: 2022. április 1.)

El Mundo (2018): Pedro Sánchez, presidente del Gobierno tras triunfar la moción de censura contra Rajoy. *El Mundo*. <https://www.elmundo.es/espana/2018/06/01/5b111234268e3e9f618b4658.html> (Letöltve: 2022. április 1.)

- El País (2019): ¿A qué se debe la caída de Ciudadanos en las elecciones? *El País*. https://elpais.com/politica/2019/11/11/actualidad/1573468847_897656.html (Letöltve: 2022. április 1.)
- Europa Press (2018): Vox llena Vistalegre con la "España viva" de la "resistencia": "Desbordaremos las urnas". *Europa Press*. <https://www.europapress.es/nacional/noticia-vox-llena-vistalegre-espana-viva-resistencia-desbordaremos-urnas-20181007160218.html> (Letöltve: 2022. április 1.)
- García Bueno, Jesús (2017): El TSJ catalán admite la querrela de Vox por rebelión contra Puigdemont. *El País*. https://elpais.com/ccaa/2017/10/11/catalunya/1507707978_302026.html (Letöltve: 2022. április 1.)
- González, Miguel (2021): Far right Vox commits to blocking access to abortion and euthanasia in Madrid. *El País*. <https://english.elpais.com/politics/2021-04-29/far-right-vox-commits-to-blocking-access-to-abortion-and-euthanasia-in-madrid.html> (Letöltve: 2022. április 1.)
- InfoLibre (2019): Vox refuerza su estructura y anuncia: "El Vox actual no tiene nada que ver con el que habrá". *infolibre.es* https://www.infolibre.es/politica/vox-refuerza-estructura-anuncia-vox-actual-no-ver-habra_1_1173579.html (Letöltve: 2022. április 1.)
- Olalla, Sergio – Chueca, Enrique – Padilla, Javier (2019): Spain is no longer exceptional: Mainstream media and the far-right party Vox. *Euro Crisis in the Press*. <https://blogs.lse.ac.uk/eurocrisispress/2019/01/10/spain-is-no-longer-exceptional-mainstream-media-and-the-far-right-party-vox/> (Letöltve: 2022. április 1.)
- Público (2017): La afiliación al partido ultraderechista VOX aumenta un 20% en 40 días. *Público*. <https://www.publico.es/politica/afiliacion-partido-ultraderechista-vox-aumenta-20-40-dias.html> (Letöltve: 2022. április 1.)
- Sangiao, Sergio (2018): Los orígenes de Vox: el aznarato y la lucha contra ETA. *ctxt.es*. <https://ctxt.es/es/20181129/Politica/23127/vox-aznar-eta-esperanza-aguirre-sergio-sangiao.htm> (Letöltve: 2022. április 1.)

The Guardian (2016): Spain avoids third election and ends 10-month political impasse. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2016/oct/28/spain-to-get-government-after-10-month-political-impasse-mariano-rajoy> (Letöltve: 2022. április 1.)

VOX (2021a): Agenda España. *agendaespaña.es* https://agendaespaña.es/wp-content/uploads/2021/10/AgendaEspana_VOX.pdf (Letöltve: 2022. április 1.)

VOX (2021b): Cuentas anuales VOX 2020. *voxespana.es* <https://www.voxespana.es/cuentas-anuales/cuentas-anuales-vox-2020-20210407> (Letöltve: 2022. április 1.)

VOX (2020): Estatutos. *voxespana.es*. <https://www.voxespana.es/espana/estatutos> (Letöltve: 2022. április 1.)

VOX (é.n.): ¿Qué es VOX? *voxespana.es* <https://www.voxespana.es/espana/que-es-vox> (Letöltve: 2022. április 1.)

Mellékletek

<i>Időpont</i>	<i>Szavazatszám</i>	<i>Szavazatarány</i>
1977	139 756	0,76%
1979	414 016	2,27%
1982	124 338	0,58%
1986	48 658	0,24%
1989	24 852	0,12%
1993	11 340	0,05%
1996	17 061	0,07%
2000	31 271	0,13%
2004	49 057	0,19%
2008	38 501	0,15%
2011	73 980	0,30%
2015 ^a	67 313	0,26%
2016 ^a	58 069	0,24%
2019 (I) ^a	2 688 738	10,15%
2019 (II) ^a	3 657 595	14,92%

9. táblázat A spanyol radikális és szélsőjobb oldali pártok összesített eredményei

^a A megjelölt választásokon már a VOX részt vett.

Forrás: saját gyűjtés a Spanyol Belügyminisztérium honlapjának adatai alapján (<https://infoelectoral.interior.gob.es/opencms/es/inicio/>)

<i>Időpont</i>	<i>Választás típusa</i>	<i>Szavazatszám</i>	<i>Szavazatarány</i>	<i>Mandátum</i>
2014. május	EP	246 833	1,57 %	0
2015. március	Andalúzia	18 017	0,45 %	0
2015. május	Helyhatósági	64 385	0,28 %	22
2015. május	Regionális ^a	75 934	0,64 %*	0
2015. december	Általános	58 114	0,23 %	0
2016. június	Általános	47 182	0,20 %	0
2018. december	Andalúzia	395 978	10,97 %	12
2019. április	Általános	2 688 092	10,26 %	24
2019. április	Valencia	278 947	10,44 %	10
2019. május	Helyhatósági	843 389	3,67 %	547
2019. május	Regionális ^b	697 783	7,07 %*	35
2019. május	EP	1 393 684	6,21 %	4
2019. november	Általános	3 656 979	15,08 %	52
2020. július	Baszkföld	17 569	1,96 %	1
2020. július	Galicia	26 797	2,05 %	0
2021. február	Katalónia	217 883	7,69 %	11
2021. május	Madrid	330 660	9,13 %	13
2022. február	Kasztília és León	212 605	17,64 %	13

10. táblázat A VOX eddigi választási eredményei

^a 13 autonóm közösségben tartottak egyszerre választásokat, melyek közül a VOX csak kilencben indult.

^b 12 autonóm közösségben tartottak egyszerre választásokat, a VOX ekkor már mindenhol elindult.

* A párt által átlagosan elért eredmények.

Forrás: saját gyűjtés a Spanyol Belügyminisztérium honlapjának adatai alapján
(<https://infoelectoral.interior.gob.es/opencms/es/inicio/>)